

KASTALLÂNÎ VE ŞERH METODU ÜZERİNE

Kastallânî and Commentary on the Method

M.Sait UZUNDAĞ

Ankara Üniv. Sos. Bil. Enst. Doktora Öğrencisi

e-pota: sait_uzundag@hotmail.com.

Öz: Memlükler dönemi, oldukça parlak kültürel ve ilmi bir harekete sahne olmuş, Memlükler, İslâmi ilimler ve İslam kültür tarihi için emsalsiz bir miras bırakmışlardır. Bu dönemde yetişen alimler farklı alanlarda bir çok eser bırakmışlardır. 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yaşamış olan Kastallânî de (ö.923/1517), bu zamanda Buhârî'nin “el-Câmiu's-Sahîh” isimli eseri üzerine ‘İrşâdü’s-Sarî” adlı bir şerh yazmıştır. Bu çalışmamızda Kastallânî'nin hayatı ve eserleri hakkında kısa bilgi vermekle beraber, ağırlıklı olarak şerhini ve şerhte takip ettiği usulünü makale sınırları içerisinde tanıtmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Kastallânî, İrşâdü’s-Sârî, Buhârî, Usûl, Şerh.

Abstract: Mamluk period, the cultural and intellectual movement has witnessed a very bright, the Mamluks, Islamic Sciences and Islamic culture have left a legacy of unparalleled to date. Have left a lot of work has grown in this period, scholars in different fields. Kastallânî, who lived in the century 15. With the end of 16th century, in this period, wrote an important commentary “İrshad-al-Sari” upon Buhârî's “al-Cami al-Sahih”. In this study we mainly introduce Kastallânî's book of commentary and its methodology giving a brief information about Kastallânî's life and his writings.

Keywords: Kastallânî, İrshad al-Sari, Buhârî, Methodology, Commentary.

Giriş

Hadisler, İslam dininin anlaşılması için Kur'an'dan sonra ikinci kaynaktır. Bu yönüyle, hadislerin anlaşılması, yorumlanması ve hayatımızı her yönüyle kuşatmasından dolayı önem arz etmektedir. Bu sebeple hadislerin anlaşılması için erken dönemlerden itibaren birçok şerh

yazılmıştır. Bu şerhlerden biri olan Kastallânî'nin İrşâdü's-Sârî adlı eserinin incelenmesinin ve tanıtılmasında faydalar olacağı kanaatindeyiz.

Buhârî'nin Sahih'ine yazdığı şerhin incelenmesine geçmeden önce Kastallânî'nin hayatı ve ilmî konumu hakkında kısaca bilgi vermeyi gerekli görüyoruz.

A-Kastallânî'nin Hayatı, İlmî ve Eserleri

1. Adı ve Nesebi

Kastallânî'nin tam adı Ebü'l-Abbas Şihâbüddin Ahmed bin Muhammed el-Hatib el-Kastallânî eş-Şâfiî el-Mısırî (ö.923/1517)'dir.¹ Künyesi, Ebü'l-Abbas el-Kastallânî, lâakabı ise, Şihâbüddin'dir.² Şârih, 12 Zilkâde 851'de (19 Ocak 1448) Kahire'de doğdu.³ Ailesi aslen Tunus'ta Kastilya olarak da adlandırılan Cerid Bölgesinin Tûzer (Tevzer) şehrindeydir.⁴

2. Eğitimi ve İlmî Kişiliği

Kastallânî, Kahire'de 12 Zilkade 851'de (19 Ocak 1448) doğmuş, orada yetişmiş ve orada vefat etmiştir.⁵ Kastallânî, Kur'an'ı ezberledikten sonra Kıraatu's-Seb'a yanında İbnü'l- Cezerî ve Şatîbî gibi kıraat alimlerinin rivâyetlerini öğrendi. On dört kıraati ve rivâyetlerini bildiği kaydedilmektedir. Kendisinden en çok faydalandığı hocası Şemseddin es-Sehâvî'den hadis⁶, Siraceddin en-Neşşâr'dan Kıraat-i Seb'a okudu,⁷ ayrıca beş mecliste Buhârî'nin el-Camîu's- Sahîh'ini dinledi. Necmeddin İbn Fehd, Celâl el-Bekrî, Hâlid el-Ezherî, Zekeriya el-Ensârî gibi hocalardan istifade etti.⁸ Nahiv ilmini okudu.⁹ Fıkıh, ve diğer ilimleri farklı hocalardan tahsil etti.¹⁰ Kastallânî aynı zamanda Kur'an ilimleri ve tasavvufta da önemli bir yere sahiptir.¹¹ **Nüzhetü'l-Ebrar fî Menâkıbî's-Şeyh Ebi'l- Abbâs el-**

¹ el-Kettânî, Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris*, 1982/1402, Beyrut, c. II, s. 967.

² Kastallânî, *el-Ukûdü's-Seniyye fî Şerhi'l-Mukaddîmeti'l-Cezeriyye fî'l-Kıraat*, tahk.: Fergali Seyyid Arabavi, Kahire, 2009, (Muhakkikin önsözü) s. 39.

³ Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini min Be'di'l-Karni's-Sâbi'*, Dâru'l-Marife, Beyrut, t.y. c. I, s. 102.

⁴ Şenel, Abdülkadir, "Kastallânî", *D.İ.A.*, c. XIV, 583.

⁵ el-Ayderusî, Abdülkadir, *en-Nurü's-Sâfir*, Beyrut, 1985, s. 106.

⁶ Lehâm, Bedî' es-Seyyid, "Kastallânî, (Ahmed bin Muhammed)", *Mevsuatü'l-Arabiyye*, Dimaşk, c. XV, s. 277.

⁷ Kastallânî, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 40.

⁸ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat li-Fünûni'l-Kıraat*, tahk.: es-Seyyid Osman, Kahire, 1972. (Muhakkikin önsözü) s. 10-11.

⁹ Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Dav'u'l-Lâmî' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Kahire, 1354, c. I, s. 103.

¹⁰ Sehâvî, *ed-Davü'l-Lâmî*, c. I, s. 103.

¹¹ Kastallânî, *Letâi'fü'l-İşârat*, s. 12.

Harâr adlı eserinde hayatını yazdığı Ebü'l- Abbas el-Harar'ın ardından 'Karafetü's-Suğrâ' Medresesi'nin şeyhliğine tayin edildi.¹² Bu görevi yanında 873 (1468) yılından itibaren başta el-Câmiu'l-Gumârî olmak üzere çeşitli yerlerde vaaz veren Kastallânî'nin oldukça etkili bir vaiz olduğu ve çok güzel Kur'an okuduğu belirtilmektedir.¹³ Biri (884/1480) , diğeri (894/1489) yılında olmak üzere yaptığı iki hac ziyareti -ki Brockelmann'a göre bu ziyaretler onun Mekke'de oldukça uzun süren iki ikametidir¹⁴- dışında¹⁵ Kahire'den ayrılmayan Kastallânî, 7 Muharrem 923'te (30 Ocak 1517) yine burada vefat etti. Evinin yakınlarında bulunan Medresetü'l-Ayniyye'nin avlusunda Bedreddin el-Aynî'nin yanına defnedildi.¹⁶ Muhaddis, fakih, tarihçi ve kıraat alimi idi. Şâfiî fukahasıandı. Müslim'i de şerhetmiş olan şârihin Buhârî şerhi, bu sahada yapılan çalışmaların en güzel ve en ihatalı olanlarından biridir. O, şöhretini bu esere borçludur.¹⁷

3. Alimlerin Kastallânî Hakkındaki Görüşleri

Birçok alim, Kastallânî'den övgü ile bahsetmişlerdir. Burada sadece iki alimin Kastallânî hakkında söylediklerini nakletmekle iktifa edeceğiz. İbn İyâs, Kastallânî hakkında; "insanlar arasında hadis alanında şöhretli bir alimdi" demektedir. Alâî de onun hakkında "faziletli, dindar, iffetli ve toplum içine az çıkan, çok eser ve mutalaa sahibi, ibadete düşkün, çok okuyan birisi olarak" bahsetmiştir.¹⁸

4- Eserleri

Kastallânî, başta hadis olmak üzere Kıraat, Siyer, Biyografi, Fıkıh, Arap Dili, Tasavvuf ve diğer alanlarda çeşitli eserler kaleme almıştır. Burada Kastallânî'nin eserlerinden gerek el yazması gerek matbu olanlar kısaca zikredilecektir.

1. Hadisle İlgili Eserleri

Kastallânî'nin hadisle ilgili eserleri şunlardır:

1. *Istılâhü Ehli'l-Hadis*: Konya, rakam, 2/1568, varak: 46-49.
2. *Levâmiu'l-Envâr*:¹⁹ Esad Efendi, 421-424, 1-4 cüzler.²⁰

¹² el-Ayderusî, *en-Nurü's-Sâfir*, s. 106.

¹³ el-Gazzî, Ebü'l-Mekarim Necmeddin Muhammed, *el-Kevakibü's-Saire bi-A'yani'l-Mieti'l-Âşire*, tahk.: Cebrail Süleyman Cebbur, Beyrut, c. I, s. 127.

¹⁴ Brockelmann, C., "Kastallânî", *M.E.B. İ.Â.*, c.VI, s. 399.

¹⁵ Şek'a, Mustafa *Celaleddin, Suyûtî*, Kahire, 1981, s. 97.

¹⁶ el-Ayderusî, *en-Nurü's-Sâfir*, s. 106.

¹⁷ Brockelmann, C., "Kastallânî", *M.E.B. İ.Â.*, c. VI, s.399.

¹⁸ Lehâm, "Kastallânî, (Ahmed b. Muhammed)", s. 277.

¹⁹ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s.18.

3. *Sülasıyyâtü Müsned Ahmed b. Hanbel*: Milli Kütüphane, 3/139, 50-56 varak.²¹

4. *Hümâsiyyât*.²²

5. *Menâhicü'l-Hidâye li-Meâlimi'r-Rivâye*.²³ İbnü'l Cezerî'nin el-Bidâye fi Me'âlimi'r-Rivâye adlı hadis ilimleriyle ilgili manzum eserinin şerhidir. (Darü'l-kütübi'l-Mısriyye, nr. 23824; Süleymaniye Ktp., Karaçelebizade Hüsameddin, nr. 30; Ramazanoğlu 1/982, 102 varak.²⁴ Milli Kütüphane, Ankara, Koleksiyon: Adana il Halk Kütüphanesi. Arşiv no: 01 hk 982/1. dvd no: 1018) istinsah Tarihi: (917/1510)

6. *Tuhfetü's-Sâmî ve'l-Kârî bi-Hatmi Sahîhi'l Buhârî*.²⁵ (Beyazid Devlet Ktp., Bayezid, nr. 7951). 177-220 varak).²⁶

7. *Erba'üne Hadisen*: Söz başları kırmızı mürekkepledir. Kahverengi pandizot ciltlidir. Bu 40 hadis, İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî'nin Müsned'inden seçilmiştir. Eser, Fahri Bilge varislerinden satın alınmıştır. Milli Kütüphane Ankara- Milli Kütüphane yazmalar koleksiyonu (İstinsah tarihi: 934/1527).

8. *Minhâcü'l-İbtihac bi-Şerhi Müslim İbni'l-Haccâc*.²⁷ ("Kitabü'l-Hacc" a kadar Müslim'in Sahîh'i üzerine yaptığı şerh. Bu eserin günümüze gelip gelinmediği bilinmemektedir.²⁸

9. *İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*: Telif tarihi 916 h. Nüsha: Köprülü 322-325; Rağıp Paşa, 212/292, 213/294, 211/291; Murad Molla, 468, 470, 471, 473, 475 (1-5 cüzler); 475-486 (cüz1-12); Selim Ağa, 195-200 (1-6 Cüzler); Laleli, 525-528 (1-4 cüzler); 526-538 (1-10 cüzler); Ayasofya, 604-612 (2-10); 613-616 (1-4 cüzler); 617-618 (1-2 cüz); 619-624 (1-6 cüzler); Nuruosmaniye, 862-865 (1-4 cüzler); 866-869 (1-4 cüzler); 870-872 (1-3 cüzler); 873-878 (1-6 cüzler); 879-884 (1-6 cüzler); Damatzade, 475-486 (1-12 cüzler); Halit Efendi, 97 (1-7 cüzler); Kılıç Ali, 231, 238; Feyzullah Efendi, 393-398 (1-6 cüzler) 460+550+395+396+397+398); Mahmut Paşa, 78-91 (muhtelif cüzler); Süleymaniye, 222-226 (1-5 cüzler); Hamidiye, 261-266 (1-6 cüzler); Veliyüddin Efendi, 607-611 (muhtelif cüzler); Beşir Ağa, 128-134; Ayasofya, 19-21; Çorlulu Ali Paşa, 108-110²⁹; Yahya Efendi, 51-53; Süleymaniye, 222-226; Topkapı 3. Ahmed, 407 (6 cilt); 408; Topkapı Sarayı

²⁰ Karabulut, Ali Rıza, *Mu'cemü'l-Mahtutat el-Mevcude fi Mektebat İstanbul ve Anadolu*, y.y., trhs. c. I, s. 202.

²¹ Karabulut, a.g.e., c. I, s. 202.

²² Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 18.

²³ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 18.

²⁴ Karabulut, a.g.e., c. I, s. 202.

²⁵ el-Kettânî, a.g.e., c. II, s. 968.

²⁶ Karabulut, a.g.e., c. I, s. 201.

²⁷ el-Kettânî, a.g.e., c. II, s. 968.

²⁸ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 16-18.

²⁹ Karabulut, a.g.e., c. I, 201.

Revan Köşkü, 234-237; İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, 2709 (904.h); 2725; Veliyüddin, 607-611.

İrşâdü's-Sârî, Lucknow 1876 ve Bulak'ta 1276 (1859), 1285 (1868); 1292 (1875); 1304 (1886), Kahire, 1276, 1306, 1307 (1889) (10 cilt) 1325 (1907) (12 cilt)'te basılmıştır.³⁰ İncelediğimiz baskı ise Darü'l-Fikr tarafından Beyrut, 1410/1990 tarihinde çıkarılan 15 ciltlik basılmış olan şerhtir.

Bilindiği gibi Kastallânî, muhaddis, fakih, tarihçi ve kıraat alimi idi. Müslim'i de şerhetmiş olan şârihin Buhârî şerhi, bu sahada yapılan çalışmaların en güzel ve en ihatalı olanlardan biridir. Eserinde İbn Hacer ve el-Kirmânî şerhlerini de özetlemiştir. İfadeler gayet sarihtir. İbarelerin müşkilini tavzih, mücmelini takyid eder, i'rabını gösterir. Râvi isimlerinin okunuşunu tespit eder. Hadislerin ahkâmını beyan eder. Şerhe bir mukaddime ile başlayan şârih, burada hadisin ve muhaddisin değerini,³¹ bu ilmin tedvin ve tasnifini anlatır,³² bazı hadis ıstılahlarını izah eder.³³ Buhârî'nin Usûl ve metodunu gösterir ve burada Buhârî'ye yapılan tenkidleri savunmaya çalışır.³⁴ Bu mukaddime Abdülhâdî el-Ebyârî (ö.1305/1887) tarafından *Neylü'l-Emânî fi Tavzîhi Mukaddimeti'l-Kastallânî* adıyla şerh edilerek Kahire, 1325-1326'da neşredilmiştir.

Kastallânî (ö.923/1517)'nin, ölümünden yedi yıl önce tamamladığı bu eser, daha önceki şerhlerin aksine her kelimeyi tekrardan kaçınmadan kısa ve özlü bir şekilde açıklaması sebebiyle her seviyedeki okuyucunun kolayca faydalanabileceği mahiyette olup Fethü'l-Bârî ve Umdu'tü'l-Kârî'den sonra üçüncü sırada anılagelmiştir. Kastallânî'nin hadis metinlerine esas aldığı kendi nüshasını Yunînî nüshası ile karşılaştırdığı bilinmektedir. Bununla beraber Yunînî nüshasına da bağlı kalmamış, zikrettiği çeşitli nüshalar arasında kendine göre tercihler yapmıştır. Onun nüsha farklarına dair verdiği bilgiler İbn Hacer'in verdiği bilgilerden daha çoktur. Bu husus, eserin en önemli özelliğini teşkil eder.³⁵

Kastallânî, fihi hadisleri derinlemesine incelemiş olup, rivayetler hakkında mezheplerin farklı görüşlerini nakleder. Zahirde birbirine zıt gibi görünen hadisler üzerinde durmakta, onların aralarını te'vil ederek cem yoluyla halletmekte ve neshin vâki olduğu hadislere işaret etmektedir. Bu bağlamda hadislerde var olan hakiki ve mecazî manalara da işaret etmekte ve bu tür hadisler üzerinde uzunca durmaktadır.

Kastallânî'nin aynı zamanda kelamcı olması, onun kelâmî görüşlerinin bilinmesi açısından önem arz etmektedir. Onun kelâmî görüşleri de, Ehl-i

³⁰ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, 201; Abdülcebbar Abdurrahman, *Zehâirü'l-Türâsîl Arabî*, 1403/1983 (y.y) c. II, s. 762.

³¹ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. I, ss. 12-15.

³² Kastallânî, *a.g.e.*, c. I ss. 15-17.

³³ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, ss. 18-36.

³⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, ss. 37-54.

³⁵ Kandemir, M. Yaşar, "el-Câmiü's-Sahîh", *D.İ.A.*, c. VII, s. 121.

sünnet geleneğinin savunulması ve diğer itikadi mezheplerin görüşlerini de reddetmesi açısından ayrı bir yere sahiptir. Kastallânî, ilgili rivâyetlerde daha çok Buhârî'nin ilgili babı oluşturmadaki amacına matuf olarak şerhetme eğiliminde olmuş ve diğer bid'at görüş ve mezheplerin görüşlerini reddetmiştir.

Genel olarak Kastallânî, fiten hadisleri ile ilgili olarak lafız eksenli bir çizgi takip etmiş ve hadislerde zikredilen mevzu ile olayları, gerek tarihi gerekse de coğrafi olaylarla rivâyetler arasında karşılaştırmalar yaparak bunları, nübüvvet alametleri olarak kabul eder. Kastallânî tüm bu açıklamaları, çeşitli alanlarda yazılmış olan yaklaşık sekizyüz kaynaktan faydalanarak yapmıştır. Kastallânî'nin şerhini meydana getirirken yaklaşık sekizyüz kaynaktan faydalanmış olması şerhine zenginlik katmıştır.

Azâd-ı Bilgrâmi (ö.1200/1786) İrşâdü's-Sârî'yi 'Kitabü'z-Zekat'ın sonuna kadar ihtisar etmiş ve çalışmasına ed-Dav'ud-Derârî adını vermiştir.³⁶

Kastallânî çalışmasını el-İs'âd fî Muhtasari'l-İrşâd adıyla kısaltmaya başlamışsa da bitirememiştir.³⁷ Eser, gerek müstakil olarak gerekse başka kitaplarla birlikte birçok defa basılmıştır.³⁸

2. Fıkıh İle İlgili Eserleri

Kastallânî fıkıh ile ilgili olarak şu eserleri yazmıştır:

1. *İktidâdü'l-gafil bi-ihtidai'l-Âkil*. Fıkıhla ilgili bir eserdir. (Atıf Efendi Ktp. Atıf Efendi, nr. 1383; İstanbul üniv. Ktp., nr.1395).³⁹

2. *el-İs'âd fî Telhisi'l-İrşâd*.⁴⁰ İbnü'l-Mukri el-Yemenî'nin Şâfiî fikhına dair eserinin bir kısmının özetidir. Ebû Muhammed Şerefüddîn İsmâil b. Ebî Bekr b. Abdillâh eş-Şaverî eş-Şercî el-Yemenî (ö. 837/1433) Şâfiî fakihî, edip ve şaire ait olan İrşâdü'l-Gâvî ilâ (fi) Mesâliki'l-Hâvî adlı eseri, Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvînî'nin (ö. 665/1266) el-Hâvî's-Sağir adlı kitabının muhtasarı olup Şâfiî fikhının önemli eserlerinden Muhtasarü'l-Havî's-sağir olarak da bilinmektedir. İbnü'l-Mukri bu eserinde kendi görüşlerine de yer vermiş, zaman zaman kısa açıklamalarda da bulunmuştur. Eser Kastallânî tarafından telhis edilmiştir.⁴¹

3. *Medârikü'l-Merâm fî Mesâliki's-Sıyâm*: Eser, Kahire, Matbaatü'l-Mısriyye, 1930'da neşredilmiştir.⁴²

4. *Merâsidü's-Salât fî Mekâsidi's-Salât*: Esad Efendi⁴³ Eserin neşri Kahire, Matbaatü'l Mısriyye, 1930'da yapılmıştır.⁴⁴

³⁶ Kandemir, M. Yaşar, "el-Câmiü's-Sahîh", *D.İ.A.*, c. VII, s. 121.

³⁷ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 12.

³⁸ Bkz: Kandemir, M. Yaşar, "el-Câmiü's-Sahîh", *D.İ.A.*, c. VII, s. 121.

³⁹ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 201.

⁴⁰ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 18.

⁴¹ Köse, Saffet, "İbnü'l-Mukri el-Yemenî", *D.İ.A.*, c. XXI, s. 138.

⁴² Abdülcebbar, *a.g.e.*, c. II, s. 762.

3. Kıraat ve Kur'an İlimleri ile İlgili Eserleri

Kastallâni'nin kıraat ve Kur'an ilimleri ile ilgili eserleri şunlardır:

1. *Letâ'ifü'l-İşârat li-Fünûni'l-Kıraat*: On dört kıraatle ilgili rivâyetlerini esas alan eserin pek çok nüshası bulunmaktadır. 1. cildi Amir Seyyid Osman Abdüssabûr Şâhin tarafından Kahire'de 1392/1972'de yayımlanmıştır.⁴⁵ Eserin bulunduğu yer, Beyazid Devlet Kütüphanesi Koleksiyon: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Koleksiyon Arşiv no: 34. Muhammed Asker tarafından 1069/1658'de istinsah edilmiştir.⁴⁶

2. *Neşrü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*: Esad Efendi nr: 30.⁴⁷

3. *el-Ukûdü's-Seniyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fi'l-Kıraat*.⁴⁸ Kıraat ve tecvid ile ilgili eserdir. İbnü'l-Cezerî'nin Mukaddimetü'l-Cezeriyye adlı eserinin şerhidir. *El-leâli's-Seniyye* diye de adlandırılır.⁴⁹

4. *Risâle fi Ta'yini'l-Leyleti'l-Letî Ünzile Fihâ'l-Kur'an*: 23 vr.

5. *Fethü'dânî Şerhü Hurzi'l-Emânî li'ş-Şatıbi*. Kasım b. Ferruh (ö.590/1194)'un Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî adlı eserin şerhi olup kıraat ilmiyle ilgili eserdir.⁵⁰ Bulunduğu yer: Milli Kütüphane, Ankara. Koleksiyon: Samsun İl Halk Kütüphanesi. 55 Hk. 199/II. Dvd no: 1615. İstinsah tarihi: 1034 (1624)'dür.

6. *El-Kenzü fi Vakfi Hamza ve Hişâm ale'l-Hemze*. (Hamza ve Hişâm'ın Hemze üzerinde durması).⁵¹

7. *El-levâmî fi'l-Ediyye ve'l-Ezkâr el-Cevâmî*: Kostantiniyye: Yazma, 1217. 1-4 c. (510+528+531+381 vr.)

8. *El-Müstetâb fi't-Tecvid*: Eserin adı el-Müstetâb fi't-Tecvid ve Hidâyetü'l-Kurrâ adıyla ve es-Seyyid Yusuf Ahmed'in tahkikiyle Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye tarafından Beyrut'ta 2008 yılında 368 sayfa olarak neşredilmiştir.⁵²

4. Siyer İle İlgili Eserleri

Kastallâni'nin siyer ile ilgili eserleri şunlardır:

1. *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minâhi'l-Mustafâviyye*.⁵³ Hz. Peygamber'in kabrini ziyaret edip bir süre kaldığı Medîne'de duyduğu

⁴³ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

⁴⁴ Abdülcebbar, *a.g.e.*, c. II, s. 762.

⁴⁵ Şenel, Abdülkadir, "Kastallâni", *D.İ.A.*, c. XXIV, s. 583.

⁴⁶ Karabulut, Ali Rıza, *a.g.e.*, c. I, s. 202

⁴⁷ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

⁴⁸ el-Ayderusî, *a.g.e.*, s. 106.

⁴⁹ Kastallâni, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 43.

⁵⁰ Kastallâni, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 42.

⁵¹ el-Ayderusî, *a.g.e.*, s. 106.

⁵² Seyyid Yusuf Ahmed, *el-Müstetâb fi't-Tecvid (Hidayetü'l-Kurra)*, Beyrut, 2008/1429, (Muhakkik'in önsözü) s. 7.

⁵³ el-Kettâni, *a.g.e.*, c. II, s. 967.

heyecanla kaleme aldığı bir siyer kitabıdır. Klasik siyer kaynaklarında iki ayrı metot takip edildiği bilinmektedir. Bunlardan birincisinde Resûl-i Ekrem'in hayatı doğumundan vefatına kadarki gelişmeleriyle ve tarih sırasına göre ele alınır; İbn İshak'ın İbn Hişâm yoluyla gelen Sîre'si ile kronolojik esasa göre tarihî olayları inceleyen tarihçilerden meselâ Taberî'nin Târîh'i buna örnek olarak gösterilebilir. İkinci metotta Resûlullah'ın huyu ve tavırları (şemail), peygamberliğini kanıtlayan özel halleri ve mucizeleri (delâil), kendine has nitelikleri (hasâis) ve ahlâkı gibi konulara ağırlık verilir. Bunun en meşhur Örneği de Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ' adlı eseridir. Kastallânî ise bu iki metodu birleştirerek kendisini büyük şöhrete ulaştıran el-Mevâhibü'l-Ledünniyye bi'l-Minâhi'l-Mustafaviyye'yi telif etmiştir.⁵⁴

Süyûtî, el-Mevâhibü'l-Ledünniyye'nin kendisinin el-Hasâisü'l-Kübrâ adlı eserinden intihal edildiğini ileri sürmüş, bundan ve konunun büyük tartışmalara yol açmasından etkilenen Kastallânî, bizzat Süyûtî ile görüşerek eserinin intihal olmadığını ona kanıtlamıştır.⁵⁵

2. *Şerhün fi Şemâilî'l-Mustafâ:*⁵⁶ Tirmizî'nin Şemâiline yazdığı şerhtir.

3. *Mesâlikü'l-Hunefâ ilâ Meşâri's-Salât alâ Nebiyyi'l-Mustafâ.*⁵⁷ Nşr: Bessam Muhammed Barud, Ebuzdabi, 2000. Eserin yazma nüshası Esad Efendi, 1/432; Âtîf Efendi, 610; Kılıç Ali, 272; Ayasofya, 895.⁵⁸

5. Tasavvufî İlgili Eserleri

Kastallânî'nin tasavvuf ile ilgili olarak yazdığı eserler şunlardır:

1. *el-İlhâmü's-Sâdır ani'l-În'âmî'l-Vâfir.* Eser, ilhamla ilgili olup Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 973'de kayıtlıdır.⁵⁹

2. *Meşârikü'l-Envâri'l-Muziyye fi Şerhi'l-Kevâkibi'd-Dürriyye fi Mehdi Hayri'l-Beriyye.*⁶⁰ İbn Merzûk Hafid'in Kasîdetü'l-Bürde şerhinin özetidir. Eserin kayıtlı bulunduğu yer: Darü'l-Kütübî'l-Mısriyye, nr.16208, 16275; Beyazid Devlet Ktp., Bayezid, nr. 3539, 49 varak; Köprülü, 2/1304, 32-75 varak.⁶¹

3. *Kitabü'l-Envâr fi'l-Ed'iye ve'l-Ezkâr.*⁶²

4. *Makamâtü'l-Ârifîn:* Köprülü Ktp. nr. 784.

⁵⁴ Algül, Hüseyin, "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye", *D.İ.A.*, c. XXIX, s. 421.

⁵⁵ Algül, Hüseyin, "el-Mevâhibü'l-Ledünniyye", *D.İ.A.*, c. XXIX, s. 421.

⁵⁶ Abdülhayy b. el İmâd el- Hanbeli, *a.g.e.*, c. II, s. 968.

⁵⁷ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 16.

⁵⁸ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

⁵⁹ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 201.

⁶⁰ Seyyid, Fuad, *a.g.e.*, c. III, s. 61.

⁶¹ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

⁶² Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 16-18.

5. *Mevlidü'n-Nebî*: Eserin, Muhammed b. Ömer en-Nevevî tarafından el-İbrîzû'd-Dânî fi Mevlidi Seyyidinâ Muhammed el-Adnânî adıyla yapılan ihtisarı Kahire, 1299'da basılmıştır.⁶³

6. Biyografi Eserleri

Kastallânî'nin biyografî eserleri şunlardır:

1. *Fethü'l-Mevâhibi fi Menâkibi'l-İmam eş-Şâtîbî*:⁶⁴ Kâsım b. Ferrûh eş-Şâtîbî'nin biyografisine dairdir. Bizzat Kastallânî'nin "Minha min Minehi'l-Feth" adıyla ihtisar ettiği belirtilen eser, ayrıca adı bilinmeyen bir müellif tarafından da kısaltılmış daha sonra Muhammed Hasan Akîl Mûsâ, gereksiz gördüğü haberlerle rivâyetlerin senedlerini çıkarıp Şâtîbî hakkında başka kaynaklarda verilen önemli bilgileri eklemek suretiyle bu çalışmayı Muhtasarü Fethi'l-Mevâhibi fi Menâkibi'l-İmam eş-Şâtîbî adıyla Cidde, 1415/1995'de yayımlanmıştır.. Eser, İbrahim b. Muhammed el-Cüremî tarafından da et-Tercemetü'l-Kâmile li-Seyyidi'l-Kurrâ: el-Fethü'l-Mevâhibi fi Tercemeti'l-İmam eş-Şâtîbî başlığıyla Amman, 2000'de neşredilmiştir. Kılıç Ali, 1029, 115-151 varak olarak kayıtlı yazma nüshası bulunmaktadır.⁶⁵

2. *en-Nûru's-Sâtî' el-Mültekât mine'd-Dav'i'l-Lâmi'*.⁶⁶ Kastallânî'nin, hocası Sehâvî'nin eserini ihtisar etmek amacıyla kaleme aldığı bu çalışmanın⁶⁷ bir nüshası Zâviyetü'l-Hamzaviyye nr. 120'de kayıtlıdır. Bu nüshadan alınmış bir mikrofilm Kahire'de Ma'hedü'l-Mahtutati'l-Arabiyye, nr.2153'te kayıtlıdır.⁶⁸

3. *Er-Ravdû'z-Zâhir fi Menâkibi's-Şeyh Abdülkadir*.⁶⁹

4. *Nüzhetü'l-Ebrâr fi Menâkibi Şeyh ebü'l-Abbas Ahmed el-Harrâr*.⁷⁰

7. Diğer Konular İle İlgili Eserleri

Kastallânî muhtelif konularda da eserler yazmıştır. Bu eserler şunlardır:

1. *Risâle fir-Rubi'l-Müceyyeb*: Astronomi ile ilgili olan bu eser, Amasya Beyazıt İl Halk Kütüphanesi Arşiv no: 913/1'de bulunmaktadır.⁷¹

2. *Kitabün fi Fedâili's-Siyâm ve Ramazan*. Şârihin vaazlarında oluşan eseri. Ayasofya, 1993.⁷²

⁶³ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârat*, s. 17.

⁶⁴ Ahlwardt, Wilhelm, *Verzeichnis-Arabischen Handschriften*, Newyork, 1980, c. IX, s. 494.

⁶⁵ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

⁶⁶ Kastallânî, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 43.

⁶⁷ Habeşi, *a.g.e.*, c. II, s. 1152.

⁶⁸ Şenel, Abdülkadir, "Kastallânî, Muhammed bin Ahmed", *D.İ.A.*, c. XXIV, s. 583-584.

⁶⁹ Kastallânî, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 42.

⁷⁰ Kastallânî, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 44.

⁷¹ Kastallânî, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 42.

3. *Kübsü'l-Levâmi' fi Muhtasari'l-Levâmi*.⁷³

4. *Nefâisü'l-Enfas fi s-Sohbe ve'l-Libas*.⁷⁴

5. *Yakazatü Zevi'l-İ'tibâr fi Mev'izeti Ehli'l-İ'tibâr*.⁷⁵

6. *İmtâü'l-Esmâ ve'l-Ebsâr*.⁷⁶

7. *Zehrü'r-Riyâz ve Şifâü'l-Kulûbi'l-Mirâz*. Şârihin vaazlarından oluşan eserin bir nüshası İskenderiye'de el-Mektebetü'l-Belediyye, Mevâiz, nr. 20; Selimiye, 271, Bâyezid, 1661'de bulunmaktadır.⁷⁷

B-Kastallânî'nin İrşâdü's-Sârî'deki Şerh Metodu

Kastallânî, hadisleri şerh ederken genel olarak şöyle bir metod takip etmektedir. Öncelikli olarak kitap ve bab başlıklarını mânâ ve i'rab yönünden inceler ve geniş açıklamalar yapar. Daha sonra seneddeki ravilerden ismi garib olanların hareketini gösterir ve bütün ravilerin nesepleri hakkında isimlerinin ilk geçtiği yerde bilgi verir. İsimlerin daha sonraki geçtiği yerlerde de zaman zaman bilgiler verir. Metni ise kelime kelime veya kısa cümlelere ayırarak şerh eder. Fikhi hükümleri verirken mezheb görüşlerini belirterek kısa ve sarıh ifadeler kullanır. Şerh kaynakları içinde en çok atıfta bulunduğu eser, İbn Hacer'in Fethü'l-Bâri'sidir. Fikhi değerlendirmeler bağlamında en çok müracaat ettiği kişi ise Nevevî'dir. Yine şerhinde İbn Hacer ile Aynî arasındaki münakaşalara atıfta bulunur. Bu münakaşalar arasında kendisi çoğu zaman tercihte bulunmazken, görüşlerden birini tercih etmek durumunda kalırsa İbn Hacer'i önceler ve tercihini İbn Hacer lehine kullanır. Kastallânî son olarak da hadisin tahririni verir. Kastallânî'nin hadis metinlerindeki muhteva incelemesi de ayrıca ele alınmaya değer bir husustur.

B.1. Hadis Metinlerinin Muhteva Analizi

Hadislerin lafzî mânâların anlaşılması aslında, muhtevanın anlaşılmasının ilk adımı olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle lafzî mânâların bilinmesi muhtevanın anlaşılması için en büyük katkıyı sağlasa bile bu tek başına yeterli değildir. Çünkü hadisler, dinin beyanıdır. Hattâbî'nin de belirttiği gibi beyân açık (celî) ve kapalı (hafî) olmak üzere iki şekilde olur. Okunan ya da rivâyet edilen naslar belli ölçülerde sınırlandırıldığında bu açık beyân olur. Benzerlerinde kıyâs ve derinliğine araştırmakla ulaşılan ise kapalı beyandır. Hz. Peygamber'in beyânlarında bu

⁷² Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

⁷³ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî li Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, Darü'l-fikr, Beyrut, 1410/1990. c. I, s. 6.

⁷⁴ el-Kettânî, *a.g.e.*, c. II, s. 968.

⁷⁵ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. I, s. 6.

⁷⁶ Kastallânî, *el-Ukûdü's-Seniyye*, s. 42.

⁷⁷ Karabulut, *a.g.e.*, c. I, s. 202.

iki özellik de vardır. İşte bu durum, muhtevâ izahını gerekli hale getirmektedir. Çünkü insanların hepsi aynı bilgi seviyesine ve anlama kabiliyetine sahip değildir. Muhtevâ itibâriyle hadisi anlama için öncelikle Kur'an ve hadis dilini, bütün yönleriyle bilmek gerekir.⁷⁸ Burada Kastallânî'nin isnadla ilgili metodu, metinlerdeki lafzi mânâları tesbiti ve hadislerdeki fihhi boyutu incelemesi ele alınmayacaktır. Daha çok hadis metinlerinin muhtevâ izâhında onun takip ettiği metod ele alınacaktır.

Kastallânî, şerhinde genel olarak diğer şarihlerin yaptığı gibi rivâyetleri şerh ederken bazen kendi şahsi açıklamalarını ve diğer bazı şarihlerin konu ile ilgili açıklamalarını serdedir. Bunun yanı sıra muhtevânın anlaşılması için bazen ayetlere, hadislere, bazen sahâbe ve tabiun olmak üzere ve seleften bazı alimlerin görüşlerine yer vermiştir. Yine Kastallânî hadisçiler nezdinde malum olan kelimelerin zabt ve tesbitini de avam ve havâssın istifade edebilmesi için ihmal etmediğini belirtmektedir.⁷⁹ Ayrıca o, rivâyetlerdeki edebî sanatlarla dikkat çekerek ve arap dili kaidelerinden faydalanarak muhtevânın anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Şimdi de Kastallânî'nin rivâyet metinlerini şerh ederken takip ettiği metodu inceleyelim.

B.1.1. Hadis Âyet İrtibatını Kurması

Genel olarak şarihler, bir hadisi gerek anlam bakımından gerekse da gramer açısından desteklemek ve hadisin anlamını pekiştirmek amacıyla ayetleri şâhid olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda Kastallânî hem muhteva hem de gramer olarak birçok yerde hadis-âyet irtibatını sık bir şekilde kurmuştur.

Örneğin Kastallânî, mümin bir mide ile, kafir ise yedi mide ile yer⁸⁰ hadisine istişhad kabilinden, çok yemenin kafirlerin sıfatı olduğunu ve Muhammed Suresi 12. “inkâr edenler ise (dünya zevklerinden) yararlanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler” âyetini delil olarak getirir. Ayrıca hadiste zikredilen yedi rakamının, mübalağa ve çokluk ifade ettiğini söyler bunun için ise Lokman Suresi'nin 27. “Şayet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz katılarak (mürekkep olsa) yine Allah'ın sözleri (yazmakla) tükenmez. Şüphe yok ki Allah mutlak galip ve hikmet sahibidir“âyetini delil getirmektedir.⁸¹

Yine Kastallânî muhteva benzerliğinden hareketle hadis-âyet irtibatını sıkı bir şekilde kurmuştur. Örneğin, Kendinizi Allah'tan satın alınız⁸² hadisinde “satın alma” ifadesi ile ilgili Kastallânî şöyle demektedir: Bundan maksat, azabtan kurtulmadır. “Şüphesiz Allah müminlerden canlarını ve

⁷⁸ Karacabey, Salih, *Hattâbî'nin Hadis İlmi'ndeki Yeri*, İst., 2001, s. 222.

⁷⁹ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. I, s. 10.

⁸⁰ Buhârî, Et'ime, 12.

⁸¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XII, s. 188.

⁸² Kastallânî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 37.

mallarını kendilerine vereceği cennet karşılığında satın almıştır”⁸³ ayetindeki “şirâ” kelimesinin anlamı da Allah’ın azabından kurtulmanın ücretidir. Böylelikle Allah, yolunda kendisini fedâ edenlerin karşılığını, cennet olarak verecektir⁸⁴ şeklinde açıklamaktadır.

Bu bağlamda Kastallânî’nin birçok yerde, gerek muhtevanın açıklanması, gerekse dil ve gramer açısından hadis-ayet irtibatı kurduğunu, ayetlerle istişhâdda bulunduğunu görmekteyiz.⁸⁵

B.1.2. Hadis-Hadis İrtibatını Kurması

Hadislerin muhtevalarının en iyi şekilde anlaşılması için müracaat edilmesi gereken kaynaklardan biri de hadislerdir. Bu konuda da Kastallânî’nin yoğun bir şekilde hadislerin farklı tariklerine değinerek onları bazen senedli bazen de senedsiz olarak naklettiğini görmekteyiz. O, bu konuda, hadislerin hadisle şerhedilmesi, kendi heva ve hevesine dalmaktan evladır,⁸⁶ hadislerden bazıları bazılarını açıklar⁸⁷ demek suretiyle, hadisleri anlama noktasında diğer rivâyetlerin önemini ortaya koymuştur.

Bu konuda örnek vermek gerekirse “hilâli gördüğünüz zaman oruç tutun ve tekrar gördüğünüzde ise iftar edin” babında geçen ve İbn Ömer’den nakledilen “bir ay 29 gecedir, hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz, eğer hava bulutlu (ve hilali göremiyorsanız) ise (Şaban ayını) 30’a tamamlayın⁸⁸ rivayeti ile ilgili olarak Kastallânî “bu hadîs, bundan evvel geçen hadîsteki "Hilâli takdir ediniz" kavlini tefsir ve beyân edicidir ve bu, hadisin hadîs ile tefsir edilmesi en lâyük ve (doğruya) en yakın olan tefsirdir.”⁸⁹ demek suretiyle hadislerin, diğer hadislerle açıklanmasının önemini vurgulamaktadır.

Bu bağlamda Kastallânî, bazı hadisleri şerhederken aralarındaki konu benzerliğinden hareketle başka bir hadise, senedini vermeden işaret eder. Örneğin Kastallânî, yellenmenin abdesti bozduğunu bildiren⁹⁰ hadisi şerhederken burada "yesmeü savten" “ses duyar” ifadesi ile ilgili olarak bu hadîs, "bebek doğduğunda bağırsa varis olur ve üzerine namaz kılınır⁹¹ hadisi gibidir dedikten sonra bu rivayeti, aralarındaki benzerlikten dolayı senetsiz olarak zikreder. Kastallânî’nin sözkonusu rivâyeti şahit getirmesi tamamen iki rivâyetin delalet etme benzerliğinden dolayıdır. Ona göre şahit olarak kullandığı rivâyette çocuğun bağırması onun canlı oluşuna delalet

⁸³ Tevbe, 9/111.

⁸⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 38.

⁸⁵ Örnekler için bkz: Kastallânî, *İrşâdü’s-Sârî*, c. I, s. 410; c. II, s. 50; c. III, s. 43, c. IV, s. 277, V, 519.

⁸⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 370.

⁸⁷ Kastallânî, *a.g.e.*, c. V, s. 146.

⁸⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 521.

⁸⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 521.

⁹⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 407.

⁹¹ Ebu Davud, Ferâiz, 15.

etmesi gibi, şerhe konu olan rivâyetteki yellenme esnasında çıkan ses de abdestin bozulduğuna delalet etmektedir.

Bazen de Kastallânî, zikredilen hadisin sahih olduğunu belirtmek için diğer rivâyetleri senedleriyle birlikte zikreder. Örneğin, “ameller niyetlere göredir” hadisi ile ilgili olarak Kastallânî, bu konuda en sahih olan rivayetin, müsned olarak Hz. Ömer kanalıyla geldiğini söyledikten sonra, hadisin diğer senetlerini zikreder ve onları inceler.⁹²

Bu bağlamda Kastallânî'nin önem atfettiği meselelerden biri de hadis değerlendirmelerine, hadislerin farklı tariklerini kullanması ve hadisleri bütünlük çerçevesinde incelemesidir. Örneğin, Hz. Peygamber hadislerinde Cuma günü müslümanların gusül abdesti almalarını istemiştir “Sizden birisi Cuma'ya geleceği zaman gusül alsın.”⁹³ Burada Kastallânî, Müslimde geçen “sizden birisi Cuma'ya gelmek istediğinde...” Yine, Ebû Avâne ve diğerlerinde Nâfi'den nakledilen, “insanlar, bağ ve bahçede çalıştıkları için terlediklerinden; ter kokularından dolayı bu durumu peygamberimize şikayet etmeleri neticesinde Peygamberimiz'in, “sizden kim Cuma'ya gelirse gusletsin” hadisinin, bunun sebebi olduğunu, ayrıca, Ebû Avâne, İbn Huzeyme ve İbn Hibbân'ın Sahih'lerinde geçen “erkek ve kadınlardan kim Cuma'ya gelirse gusül alsın, kim gelmezse de, ona gusül gerekmez” hadisini nakleder ve hadisten anlaşılan, Cuma namazına gelmeyenlere -misafir ve köleler gibi- guslün şart olmadığını⁹⁴ söylemiştir.

Kastallânî, rivâyetlerin usul ve muhteva benzerliğinden dolayı farklı tariklerine işaret etmesi yanında lafız farklılıklarına da işaret etmesi, rivâyetleri isnadlı veya isnadsız olarak zikretmesi, hadisi anlamada diğer hadislerin önemini ortaya koymuştur. Denilebilir ki hadisle istişhâd yöntemi, hadis külliyatını bir bütün olarak değerlendirme arzusuna işaret etmektedir.⁹⁵ Bu bağlamda Kastallânî, rivâyetleri değerlendirirken hadisler arası irtibatı titizlikle uygulamıştır.⁹⁶

B.1.3. Sahâbe, Tâbi'in ve Diğer Âlimlerin Görüşlerine Yer Vermesi

Şârihler, hadisleri açıklarken en başta âyet ve hadislere, daha sonra başta sahâbe olmak üzere tâbi'in ve diğer âlimlerin, mezhep imamlarının görüşlerine yer vermektedir. Çünkü değişik âlimlerin bazı hadisleri anlama, yorumlama ve hüküm çıkarma konusunda farklı yaklaşımları söz konusudur. Bir şerhin bu tür görüşlerden müstağni kalması bir eksikliklerdir. Örneğin ilim

⁹² Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. I, s. 96-97.

⁹³ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 612.

⁹⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 614.

⁹⁵ Türcan, Zışan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, A.Ü.S.B.E. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008, s. 87.

⁹⁶ Örnekler için bkz: Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 90; c. II, s. 134; c. III, s. 174; c. V, s. 504; c. VI, s. 151; c. VIII, s. 7; c. XV, s. 436.

konusu işlenirken Hz. Âişe'nin kadınlarla ilgili su sözü nakledilir: “Ensâr kadınları ne güzel kadınlardır; haya, onların dinlerini öğrenmesine mani olmuyor”⁹⁷ mevkuf rivâyeti de konunun ehemmiyeti açısından önemlidir.

İlimde haya babında tâbi'inden ileri gelenlerden Mücahid de, “ilmi, hayalı ve kibirli olan öğretemez”⁹⁸ mevkuf rivati de zikretmesi konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Yine “Hayâ imândandır.”⁹⁹ hadisinde Kastallânî, hayânın nasıl imândan olduğunu İbn Kuteybe'nin görüşüne yer vererek şöyle izah eder: İman nasıl ki insanı kötülüklerden koruyorsa, haya da insanı kötülüklerden korur, dolayısıyla hayanın iman olarak isimlendirilmesi caizdir.¹⁰⁰

Yine Hz. Peygamber (s.a.v.) itikafta olduğu sırada yanına gelen hanımı Hz. Safiyye'yi uğurlarken selam verip geçen iki sahabiye Peygamberimiz: “Acele etmeyin, yanımdaki Safiyye bint Huyey'dir” buyurdu. Bunu söylemek o iki sahabiye zor geldi: Sübhanallah ey Allah'ın Resûlü! Dediler. Hz. Peygamber ise: “Şeytan insanın damarlarındaki kanın dolaştığı gibi dolaşır. Sizin kalbinize şüphe tohumları ekmesinden korktum” dedi.¹⁰¹ Bu hadisin açıklamasında Kastallânî der ki: Hâkim dedi ki: Şâfi'î, İbn Uyeyne'nin meclisinde iken bu hadisten Şâfi'î'ye soru soruldu: Şâfi'î dedi ki: Hz. Peygamber, şayet onlar, töhmet edecek bir zanna kapılırlarsa küfre düşerler diye endişe ettiği için şeytan kalplerine helak edici şüphe tohumlarını saçmadan önce, dinde nasihat olsun diye açıklamada bulunmuştur.¹⁰²

Kastallânî, seferde akşam ve yatsı namazının cem edilmesi¹⁰³ bab başlığı altında, “sahâbe ve tâbi'ünden bir çok kişi cem yapmayı caiz gördüğünü söyler. Fakihlerden de Sevrî, Şâfi'î, Hümejd, İshâk ve Eşheb, cem yapmak caizdir demiştir. Bir grup âlim de, ancak Arafat'ta, öğle ve ikindi, Müzdelife'de de, akşam ve yatsı namzının cemedilmesinin câiz olduğu görüşündedir. Hasan, Nehâî, Ebû Hânîfe ve Ashâbı bu görüştedir.”¹⁰⁴

Yine, müşrikin mescide girmesi bâbında¹⁰⁵ şöyle bir rivayet vardır: Resûlullah (s.a.s.) Necd tarafına bir süvârî müfrezesi gönderdi. Bu müfreze Benû Hanîfe kabilesinden Sümâme İbn Usâl denilen bir adamı esîr alıp getirdi. Onu mescidin direklerinden bir direğe bağladılar.¹⁰⁶ Nakledilen rivâyetin hemen ardındaki bab başlığı, müşrikin mescide girmesidir. Kastallânî şöyle demektedir: Şâfi'î'ye göre bu mescid, Mescid'i Harâm'dır

⁹⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. I, s. 391.

⁹⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 391. Diğer hakiki ve mecâzi manaları açıkladığı yerler için bkz:

Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 215; c. III, s. 319; c. VIII, s. 99; c. XII, s. 38; c. XIII, s. 516.

⁹⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 182.

¹⁰⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 183.

¹⁰¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 689.

¹⁰² Kastallânî, *a.g.e.*, c. V, s. 690.

¹⁰³ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. III, s. 168.

¹⁰⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, s. 168.

¹⁰⁵ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 147.

¹⁰⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 147.

ve delili de “Muhakkak ki müşrikler necistir, onları Mescid-i Haram’a sokmayın...”¹⁰⁷ ayeti olup müşrikler diğer mescidlere ise girebilirler. Çünkü müşrik, zatı itibariyle necis değildir ve müslümanların izni ile girebilirler. Mâlikiler ve Müzenî ise, müşriklerin hiçbir mescide giremeyeceği görüşündedirler.¹⁰⁸

Yine “Namazlarınızın bir kısmını evlerinizde kılınız, oraları kabirler edinmeyiniz”¹⁰⁹ rivâyeti ile ilgili Kastallânî, Kâdı İyaz’ın “Bazı farz namazlarını evlerinizde kılınız ki, sizin ehlinizden mescide gidemeyen kadın ve çocuklarınız (aile fertleriniz de) size uysun çünkü, evlerinde cemaatle namaz kılanlar, cemaat sevabına nail olurlar”¹¹⁰ görüşünü nakleder.

Yine Kastallânî bir rivâyetin şerhinde İbn Sînâ’dan faydalandığını, onun görüşlerine yer verdiğini görmekteyiz. Mesela, denizden çıkarılacak şeylerin zekât vergisine tâbi’ tutulup tutulmayacağı babında İbn Abbâs (r.a.)’ın “Anber, mâden ve kenz değildir, o denizin kıyıya attığı bir şeydir”¹¹¹ dediğini nakleder. Kastallânî burada şu açıklamalara yer verir: Anber, kanber vezninde, ma’rûf olan güzel kokulu bir maddenin ismidir ki, buna deniz kaymağı da denilir. İbn Abbâs’ın “vergiye tâbi değildir dediği” ve burada bahsedilen, birinci nevi’ asıl anber olduğunu nakleder. Bu kıymetli deniz maddesinin denizde meydana geliş keyfiyeti hakkında pek çok rivâyetler vardır. Bâzıları deniz hayvanının kazuratıdır demişlerdir. Bâzıları deniz bitkisidir, denizin derinliğinde biter ve onu bâzı deniz hayvanları yer, mîdesi dolunca kusar, demişlerdir, İbn Sînâ da bu iki görüşü uzak addetmiş ve denizde bir kaynaktan çıkan yağlı bir maddedir; yağlılığı hasebiyle denizin yüzüne çıkar, donar demiştir, imâm Şâfiî de el-Ümm kitabında Kitâbu’s-Selem’de: “Sözlerine güvendiğim birçok kimselerin bana haber verdiklerine göre anber, denizin iki tarafında Allah’ın yarattığı bir nevi’ nebattan hâsıl olan bir maddedir”¹¹², görüşlerini nakleder.

Kastallânî, rivâyetleri şerh ederken başta sahâbe olmak üzere daha bir çok alimin görüşlerine¹¹³ yer vererek muhtevanın anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

B.1.4. Hadislerdeki Edebî Sanatları Açıklaması

Gerek anlatan gerekse muhatab bakımından hadislerin anlaşılması için yapılması gereken önemli bir çalışma, Hz. Peygamberin uslûbunu ve anlatım

¹⁰⁷ Tevbe, 9/28.

¹⁰⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 147-148.

¹⁰⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 104.

¹¹⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 104.

¹¹¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, s. 717.

¹¹² Kastallânî, *İrşâdü’s-Sâri*, c. III, s. 717.

¹¹³ Diğer bazı örnekler için bkz: Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 298; c. V, s. 437; c. X, s. 243; c. XV, s. 470.

tarzını tesbit etmektir. Zira dil ile insan arasında, insan ile konuşma tarzı ve açıklama üsûlü arasında önemli ilişkiler mevcuttur.¹¹⁴

Bu yönüyle bakıldığında Hz Peygamber (s.a.s.), kişiyi aydınlatmak, manayı zihinde daha açık bir şekilde tasvir ve izah etmek, vurgu yapmak, sakındırmak, teşvik etmek için teşbihlere; ifadeye canlılık katmak, anlaşılması zor olan konuları basit hale getirmek, ibret almayı ve tefekkür etmeyi sağlamak için temsil üslûbuna; gâyet veciz, canlı, sembolik ifadeler yoluyla cümlelerin akıllarda kalması, anlaşılması ve bıkkınlık vermemesi sebebiyle istiârelere; terğîb ve terhîb amacıyla ve haya edilip de ifadesinde sıkıntı çekilen edep dışı şeyleri, daha nezih ifade etmek için özellikle kinâyelere başvurmuştur.¹¹⁵ Diyebiliriz ki, Hz. Peygamber her şeyden önce bir tebliğci¹¹⁶ olduğu için tebliğin gerekli kıldığı her türlü üslûbu, zaman ve zemine göre kullanmıştır. O, insanların iyi ile kötü, çirkin ile güzel arasında kolay bir şekilde ayırım yapmaları için teşbih ve mukayeseler yapmış¹¹⁷, sorular sorup cevaplar verdiği olmuş¹¹⁸, kıyaslamalarda bulunmuş¹¹⁹, işin vahâmetini anlatmak için mübâlağa yapmış¹²⁰, meselelerin daha kolay anlaşılması için mecâzî ifadeler¹²¹ kullanmıştır.¹²² Bu yönüyle bakıldığında belâgat, insanda doğuştan var olan bir melekedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de "O insanı yarattı ve ona beyânı (düşünüp ifade etmeyi) öğretti"¹²³ buyurulmaktadır. Dolayısıyla belâgat henüz ilim haline gelmeden önce meleke olarak şair, yazar ve hatiplerde hatta halkın dilinde vardı. Bu sebeple sonraları birer belagat terimi kabul edilecek olan teşbih, mecâz, istiâre, takdim, tehir, cinas, mutabakat vb. edebî sanatlar her dil ve kültürde daima

¹¹⁴ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması Ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 2000, s. 256.

¹¹⁵ Kazan, Ramazan, *Edebi Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, S.D.Ü.S.B.E. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2005, s. 318.

¹¹⁶ Mâide, 5/67; A'râf, 7/62, 68.

¹¹⁷ Cimri ile cömerti zırh giymiş insana benzetilmiştir. Bkz. Buhârî, Cihad, 89; Müslim, Zekat, 76; Ayrıca iyi veya kötü insanlarla dostluk kurmayı misk satan veya körük çeken kimseye benzetmiştir. Buhârî, Zebâih, 31.

¹¹⁸ Gıybet nedir biliyor musunuz?" sorusunu önce yönlendirmiş sonra cevabını vermiştir. Şöyle ki Peygamberimiz bir gün ashabına: Gıybet nedir, bilir misiniz? diye sordu. Onlar: Allah ve peygamberi daha iyi bilir, dediler. Peygamberimiz: Kardeşini gıyabında (arkasında) onun hoşlanmadığı bir şey ile anmandır, buyurdu. Dinleyenler: Dediğim kardeşimde varsa ne buyurursunuz? diye sordular. Peygamberimiz: "Eğer dediğin ayıp kardeşinde varsa o zaman gıybet olur. Yoksa ona böhlan ve iftira etmiş olursun. "buyurması gibi. Müslim, Birr, 20; Ebû Dâvud, Edeb, 40.

¹¹⁹ Bir koyun sürüsüne saldırın iki aç kurdun yol açtığı zarara nisbetle mal ve makam hirsından dolayı dinine verdiği zararın daha fazla olacağını" belirten hadis için bkz. et-Tirmizî, Zühd, 43.

¹²⁰ Birisini kötü bir özellikle başkasına anlatan için "Deniz suyuna karıştırılırsa onu da bulandırır" buyurması gibi. Ebû Dâvud, Edeb, 44; İbn Mâce, Zühd, 22.

¹²¹ Sağ elin verdiği sol el bilmeyecek şeklinde gizli infakta bulunmak" gibi bkz. Buhârî, Zekat, 16; Müslim, Zekat, 30.

¹²² Kazan, Ramazan "Hz.Peygamber'in Üslûbunda Cevâmiu'l-Kelim", SDÜ İlahiyat Fakültesi IV. Kutlu Doğum Sempozyumu, Isparta, 2001, s. 442-443.

¹²³ Rahman, 55/3-4.

kullanılmıştır.¹²⁴ Bu bağlamda Kastallânî de hadis muhtevalarının en iyi şekilde anlaşılması, dahası Hz. Peygamber (s.a.s.)'in meramını bizlere açıklayabilmek için hadis metinlerindeki edebî sanatlarla dikkat çekmiştir. Burada daha çok, belâgat ilminin önemli kısımlarından biri olan beyân ilmi açısından hadis metinleri ele alınmıştır. Rivayetlerdeki, beyân ilminin konuları olan teşbih, istiâre, kinâye, hakikat-mecâz gibi kullanımlar örnekler bağlamında ele alınmıştır.

Her dilde anlatımı güçlendirmek ve canlı kılmak için yararlanılan söz sanatlarından biri de teşbih/benzetmedir.¹²⁵ Teşbih, tef'îl babından (تَشْبِيْهٌ) fiilinin masdarı olup, “Bir şeyi diğer şeye benzetmek” anlamına gelir. Terim olarak, “Belli maksat için, bir edatla aralarında bir veya daha fazla ortak nitelikten dolayı, bir şeyi diğer şeye benzetmeye” denir.¹²⁶ Bir başka tarifte ise, lafızların, bir şeyin üst dereceyi bulan bir vasıfta diğer bir şeyle ortaklığına işaret etmesi teşbih adını alır. “Ahmet, aslan gibi kuvvetlidir” cümlesi, Ahmet'in kuvvette aslanla iştirakini ifade ediyor. Demek ki, burada bir teşbih vardır.¹²⁷

Bu konuda bir örnek vermek gerekirse, Ebû Mûsâ el-Eşârî, peygamberimiz (s.a.s.)'in şöyle buyurduğunu nakleder: Mü'minin mü'mine bağlılığı, taşları birbirine kenetlenmiş duvar gibidir” buyurmuş, sonra iki elinin parmaklarını birbirine geçirmiştir.¹²⁸ Kastallânî burada teşbih sanatı vardır dedikten sonra, hadiste benzetme yönü, bazısı bazısına destek vermesi olarak zikredilmektedir ki, müminlerden bazıları madden ve mânen kuvvetli, bazıları da zayıf olur. Taşların yan yana, üst üste gelerek birbirlerine destek oldukları ve harç ile birbirlerine kenetlendikleri gibi mü'minlerin de imân harcı ile birbirlerine kenetlenmeleri, zayıfı ve kuvvetlisi ile birbirlerine maddi ve manevi destek olmaları gösterilmiştir. Kuvvetli mü'minler bir binanın direkleri ve köşe taşları mesabesinde olup zayıf olanlar da bunların desteği altında kuvvet kazanacaklardır. Böyle sağlam bir binaya hariçten zararlı şeylerin ve düşmanların girmesi zor olur. Aksi takdirde ayrı ayrı kalırlarsa, harcı olmayan binanın içerisine hariçten birçok zararlı şeyler girer hatta taşları zamanla yıkılarak bina harap olur. Aynen bunun gibi, mü'minler de eğer birbirleri ile böyle kenetlenip birlik teşkil etmez, bir araya gelerek tek kuvvet haline gelemez ve kuvvetli bir imânla birbirlerine bağlanmazlarsa o zaman hem mağlup hem de sosyal çöküntüye maruz kalırlar¹²⁹ açıklamalarını yapmıştır.

Başka bir rivayet şöyledir: Bize İbrâhîm ibn Sa'd, Sâlih ibn Keysân'dan; o da İbn Şihâb'dan, o da Ebû Umâme ibn Sehl'den tahdîs etti ki, o da Ebû Sa'îd Hudrî (r.a.)'den şöyle derken işitmiştir: Resulullah (s.a.s.)

¹²⁴ Kılıç, Hulûsi, “Belâgat”, *D.İ.A.*, c.V, s. 380.

¹²⁵ Aksan, Doğan, *Anlambilim*, Ankara, 1999, s. 61.

¹²⁶ Kazan, *a.g.e.*, 230.

¹²⁷ Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, İstanbul, 1989, s. 134-135.

¹²⁸ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. XIII, s. 58.

¹²⁹ Dölek, Adem, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, İst., 2006, s. 161.

şöyle buyurdu:“Rüyamda gördüm ki insanlar bana arz olunuyorlardı. Üstlerinde gömlekler vardı, bu gömleklerin bâzısı göğüs hizasına ulaşıyor, bâzısı daha kısa idi. Ömer ibn Hattâb da bana arz olundu. Üstünde (eteklerini yerde) sürüdüğü bir gömlek vardı.”Yâ Resulellah! Bunu ne ile te’vîl (yânî ta’bîr) ettin? diye sordular. “Dîn ile” dedi.¹³⁰ Kastallânî burada der ki: Hadiste teşbihi belîğ vardır. Burada din, gömleğe benzetilmiştir. Gömlek avret yerlerini örter. Aynı zamanda din de insanı, ateşten korur.¹³¹

Yine hadislerde dikkati çeken başka bir sanat, cinâs’tır. Cinâs: Sözlükte "iki şeyin birbirine benzemesi" anlamında masdar olan cinas, edebiyat terimi olarak anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder.¹³² Bu konu ile ilgili olarak bir iyavet şöyledir: Ebû Şurayh dedi ki: Peygamber (s.a.s.) arka arkaya üç kere: “Vallahi îmân etmiş olmaz, vallahi îmân etmiş olmaz, vallahi îmân etmiş olmaz!” buyurdu. Yâ Resulellah! Bu îmân etmiş olmayan kimdir? diye soruldu. Resulullah: “Komşusu zulmünden ve şerrinden emîn olmayan kimsedir” diye cevâb verdi,¹³³ hadisi ile ilgili olarak Kastallânî der ki: Hadiste “*la yû’minû*” (üç kere) “iman” dan gelmiş olup ikinci ise (ellezi la ye’menü carühü..) “la ye’menü ” “eman”dan gelmiş olup nâkıs cinâs vardır.¹³⁴

Hadislerdeki edebî sanatlardan biri de istiâre’dir. İstiâre: Sözlükte, bir şeyi kaldırmak veya onu bir yerden alıp başka bir yere koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemek anlamlarına gelir. Bir beyân terimi olarak istiâre; arada bir engel bulunmak şartıyla, bir sözü benzerlik ilgisiyle kendi mânâsı dışında kullanmaktır.¹³⁵

Örneğin, Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vefatından sonra kadınlarından ilk önce vefat eden kadın Sevde bintu Zem’a mıdır, yoksa Zeyneb bintu Caḥş mıdır? Konusu ile ilgili bazı görüş, rivâyet ve târih ayrılıkları vardır. Buhârî’nin Mûsâ b. İsmâîl, Ebû Avâne, Firâs, Şa’bî, Mesrûk kanalıyla Hz. Âişe’den rivâyet ettiği bir hadiste, Hz. Peygamber’in bazı hanımları kendisine: "(ölüm konusunda) Sana en çabuk hangimiz iltihâk edecek?" diye sorarlar. Hz. Peygamber: "Eli en uzun olanınız (أَطْوَلُكُنَّ يَدًا)" cevâbını verir. Bunun üzerine kadınlar hemen bir dal parçasıyla ellerini ölçerler; eli en uzun olan Sevde (r.a.) çıkar. Hz. Âişe şöyle diyor: "Sonra anladık ki, elinin uzun olmasından maksat sadakadır. (Sevde), içimizde Hz. Peygamber'e en çabuk kavuşandı ve sadaka vermeyi severdi. (Sevde) وكانت تُحِبُّ وكانت أَسْرَعَنَا لِحُوقًا بِهِ) (الصدقة)"¹³⁶ rivayeti ile ilgili olarak Kastallânî, Hz.Peygamber’e (s.a.s.)

¹³⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 180.

¹³¹ Kastallânî, *Irşâdü’s-Sârî*, c. I, s. 180-181.

¹³² Kılıç, Hulûsî, Yetiş, Kâzım, “Cinâs”, *D.I.A.*, c. VIII, s. 12.

¹³³ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 49.

¹³⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, s. 50.

¹³⁵ Bilgegil, M. Kaya, *a.g.e.*, s. 154.

¹³⁶ Kastallânî, *Irşâdü’s-Sârî*, c. III, s. 604.

kavuşmaya sebep olacak el uzunluğundan maksadın “el açıklığından” ibaret olduğunu açıklamıştır. Ayrıca burada elin uzunluğu sadaka vermekten istiâredir. Uzunluktan maksat ise sadakayı “çok vermektir”¹³⁷ demektir.

Yine, beyân ilminde söz içinde anılan lâzım unsurla melzûmun kastedildiği edebî sanatlardan biri de kinâyedir. Sözlükte "bir şeyi bir şeyle örtmek" anlamına gelen kinâye kelimesi edebî sanat olarak "örtülü anlatım" demektir. Beyân âlimlerine göre kinâye, söz içinde geçen asıl anlamın yanında bir başka lâzımî mânanın anlatıldığı kelime veya terkiptir. Söz içinde geçen asıl ve gerçek anlamındaki unsura "meknî (mükennâ) bih" veya "kinâye", bununla kendisine işaret edilen ve söz içinde geçmeyen unsura da "meknî (mükennâ) anh" adı verilir. Mekkî bih ile meknî anhe kapalı bir biçimde işaret edildiği için ilk unsur örten, ikinci unsur örtülen konumunda bulunduğu kinaye (örtme) kelimesi kullanılmıştır; "eli açık" (mebsûtu'l-yed) sözüyle cömert kimsenin, "eli sıkı" (mağlûlü'l-yed) ifadesiyle de cimrinin örtülü bir biçimde anlatılması gibi. Dildeki mecâz ve kinaye klişeleri âdet ve geleneklere, insan ve eşya ile tabiat ve ondaki varlıklar için geçerli olan genel durum ve konumlara göre oluşur. Bunlar istisnaî haller için de değiştirilmeden kullanılır. Mûtat olarak verme işi elin açılıp içindekinin boşaltılmasıyla gerçekleştiğinden "eli açık" kinayesi oluşmuştur. Eli kesik olan veya el açma hareketi yapmadan ihsanda bulunan kimsenin cömertliğini ifade için de aynı kalıp kullanılır. Nitekim Arap dilinde cömert için "külû bol" (kesîrû'r-remâd) kinayesi, eski zamanda odun yakılıp yemeklerin pişirilmesi geleneğine dayalı olarak klişeleşmiş olup ateş ve külle ilgisi olmayan cömert kimse için söylenir.¹³⁸

Kinâye hem hakikat ve hem de mecâza bakan tarafı bulunan lafızdır. Yani sözcüğün ilk konulduğu anlama ve aynı zamanda mecâzî anlamına tekabül edecek şekilde kullanılmasıdır. O halde terim olarak “Gerçek manâyı düşünmeye engel olacak bir karine/ipucu bulunmamak şartıyla, bir sözü hakiki manâsına da gelebilecek şekilde başka bir manâda kullanmaya denir.”¹³⁹ Kinâye açıklığın/sarâhatin zıddıdır. Dolayısıyla onda bir kapalılık vardır. Zira kinâye iki manâlı söz söylemektir. Yani bir yönden bakıldığında mecâz, diğer bir yönden bakıldığında ise hakikattir. Fakat zihnî hakiki anlamdan o anlamın uyandırdığı yeni hükme, o anlamın neticesi veya onunla ilgili yeni bir anlama intikalidir.¹⁴⁰

Konumuzla ilgili olarak şöyle bir rivayet vardır: Câbir b. Abdillâh'dan rivayet edildiğine göre o şöyle demiştir: "Ben Nebî (s.a.v.)'yi: Arş, Sa'd b. Muâz'ın ölümü üzerine titredî (اِهْتَرَّ الْعَرْشُ لِمَوْتِ سَعْدِ بْنِ مُعَاذٍ.) derken işittim,

¹³⁷ Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, S. 605. Diğer örnekler için bkz: Kastallânî, *a.g.e.*, c. XI, s. 339-340; c. XV, s. 278.

¹³⁸ Durmuş, İsmail, "Kinâye", *D.İ.A.*, c. XXVI, s. 34.

¹³⁹ Kazan, *a.g.e.*, s. 268.

¹⁴⁰ Saraç, M. A. Yekta, *Klasik Edebiyat Bilgisi*, İstanbul, 2001, s. 131.

demıştır. Kastallânî der ki: bu durum, Muaz'ın vefatının büyüklüğünden kinâyedir.¹⁴¹

Hadis muhtevaları açıklanırken dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan birisi de, hakikat ve mecâzdır. Bazı hadislerin doğrudan zâhirine bakılarak kolayca anlaşılması yanında, bazılarının da dolaylı yoldan yani zâhiri/hakiki mananın dışında anlaşılması söz konusudur. Doğru anlaşılması için şârihler hadisleri tahlil ederken bu manalar üzerinde önemle durmaktadırlar.¹⁴²

Kastallânî de bu bağlamda hadislerdeki hakiki-mecâz kullanımlara dikkat çekmiştir. Örneğin, Hz. Peygamber (s.a.s.) Uhud dağıyla ilgili bir hadisinde, “Bu bizi seven bir dağdır, biz de onu severiz”¹⁴³ buyurmuşlardır. Kastallânî, bu hadisin hakiki ve mecâz manada anlaşıldığını ifade etmektedir. Hakiki olarak Allah oraya muhabbeti, sevgiy yerleştirmiştir. Aynı zamanda Kastallânî, ayete değinerek "Sen onların söylediklerine sabret ve güçlü kulumuz Davud'u hatırla. O, Allah'a yönelmiş bir kimseydi. Dağları biz onun emrine verdik ki, akşam sabah onunla birlikte tesbih ederlerdi. Kuşları da toplu halde onun emrine vermiştik; hepsi birden ona yönelirdi.¹⁴⁴ Dağlara tesbihin de yerleştirildiğini ve onların da Allah'ı tesbih ettiğini, yine korkunun da taşta yerleştirildiğine örnek olarak da: Taş vardır ki, Allah korkusuyla yerinden kopup düşer.¹⁴⁵ Burada mecâzi olarak te'vil edildiğinde bu hadisten murâdın Medîne sakinleri olan ensar olduğu şeklindedir. Bu görüş Yusuf 82'de “Köye sor” âyetiyle de desteklenmektedir. Çünkü âyette geçen köyden murâd, köy âhalisidir¹⁴⁶ demektedir.

Yine, Ramazan ayı geldiğinde, cennet kapıları açılır¹⁴⁷ rivayeti ile ilgili Kastallânî şu açıklamaları yapmaktadır: Bu hadis, hakiki manada anlaşıldığı vakit, kim bu ayda ölürse ve salih amel işlerse bu ameller fasid olmaz veya bu aya girildiğinde ve bu ayın hürmetine, şeytanların müslümanlara eziyet edemeyeceği anlaşılır. İbn Arabî'nin dediği gibi bu, aynı zamanda cehennem kapılarının kapalı olduğunu gösterir. Diğer yandan bu, mecâzi olarak anlaşılır. Şöyleki: Bu ayda işlenen amellerin karşılığının bol olacağına, mağfiret ve rahmetin de bol olacağına işaretler. Müslim'de, rahmetin kapıları açılır hadisi de buna delildir, rahmet, cennet isimlerinden biridir.¹⁴⁸ Yine bir sonraki hadiste “şeytanlar zincire vurulur” ifadesi de hakiki ve mecâz anlamda olabileceğini, hakiki anlamda şeytanların ramazan ayında Kur'an'ı gizlice dinlemelerine engel olduğunu ve bu zincirleme işi de Ramazan'ın gündüzünde olduğunu gecelerinde olmadığını söyler. Bu ifade,

¹⁴¹ Kastallânî, *“İrşâdü's-Sâri”*, c. VIII, s. 314.

¹⁴² Sancaklı, Saffet, “İbn Battal ve Buhârî Şerhi,” *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VII, (2007), sayı: 1, s. 86.

¹⁴³ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IX, s. 147.

¹⁴⁴ Sa'd, 38/18-19.

¹⁴⁵ Bakara, 2/74.

¹⁴⁶ Kastallânî, *İrşâdü's-Sâri*, c. IX, s. 147; c. XIII, s. 425.

¹⁴⁷ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 509.

¹⁴⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 509.

mecâzi anlamda anlaşılırsa, şeytanların zincire bağlanması demek, Allah'ın bu ayda müslümanları kötülüklerden ve şeytanın vesveselerine (aldatmalarına) düşmekten korumasıdır.¹⁴⁹

Keza, Cennet, kılıçların gölgesi altındadır” rivâyeti ile ilgili Kastallânî “bu, kılıçla vurulduğu zaman cennete götüren sebeptir. Bu mecâz-ı beliğdir. Çünkü bir şeyin gölgesi, onun varlığını gerektirir. Cihadın sevabı da cennettir. Yani kılıcın gölgesinin altında cennet vardır. Bunun benzeri cennet, annelerin ayakları altındadır”¹⁵⁰ rivâyetidir demektir.

Diğer bir örnek şöyledir: İbn Mes'ûd, Resulullah (s.a.s.)'in şöyle dediğini nakleder: “Allah kulunun tevbesinden, şu kişinin sevinmesinden daha fazla ferahlanır.... Kastallânî bu rivayette “Allah'a ferah isnadı, mecâzî bir ta'bîrdir. Allah'ın rızâsından kinayedir”¹⁵¹ demektir.

Keza Ebû Zerr (r.a) şöyle demiştir: Ben bir gece dışarı çıktım. Baktım ki, Resulullah (s.a.s.) da, yanında hiçbir insan olmayarak, tek başına yürüyor... ve devamında Siz Ebû'd-Derdâ'nın şu “ölüm sırasında Lâ ilâhe illellah sözünü söyleyip öldüğü zaman”.... hadisindeki bu son kısım hakkında Kastallânî “bu, mecâz babındandır. Ölü ölmez ancak, diri olan ölü”¹⁵² demektir.

Kastallânî rivâyetlerdeki hakiki ve mecâz kullanımlara muhtelif yerlerde temas etmiştir.¹⁵³

B.1.5. Arap Dili Kaidelerinden ve Şiirlerden Faydalanması

Rivâyetin metnini cümlelere, cümleleri de öğelerine ayırarak inceleme konusu yapılması şerhlerde uygulanan yöntemlerdendir. Bu yöntemde metnin anlamı, cümleler arasındaki ilişkileri hatta cümleyi oluşturan öğeler arasındaki anlam ilişkilerini saptamak suretiyle tespit edilmeye çalışılmaktadır. Başka bir ifadeyle bu, cümlelerin yapısını çözümlmek ya da doğrudan cümleleri izah etmek şeklindeki çabalaradır.¹⁵⁴ Kastallânî'nin rivâyetleri şerhetme bağlamında rivâyetlerin dilinin arapça olmasından dolayı, bu dilin kendine has özelliklerinden istifade ederek muhtevanın anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Dil analizlerini yaparken dil konusunda, kendisinden önceki alimlerden yoğun bir şekilde istifade etmektedir. Bu bağlamda Sîbeveyh (ö.180/796),¹⁵⁵ Asmaî, Ebû Said Abdîmelik b. Kureyb el-Asmaî el-Bâhilî (ö.216/831),¹⁵⁶ Farisî

¹⁴⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 511.

¹⁵⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. VI, s. 492.

¹⁵¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 364.

¹⁵² Kastallânî, *İrşâdü's-Sâri*, c. XIII, s. 517. diğer hakiki-mecâz örnekleri için bkz: Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 552; c. III, s. 84; c. IV, 491; c. XIV, 29; c. XV, 556.

¹⁵³ Örnekler için bkz: Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, 86; c. III, 607.

¹⁵⁴ Türcan, *a.g.t.*, s. 66.

¹⁵⁵ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 323; c. XII, s. 174; c. XIII, s. 70.

¹⁵⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 478.

(ö.377/987),¹⁵⁷ Halil bin Ahmed (ö.170/786),¹⁵⁸ İbnü'l Enbârî olarak bilinen Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî (ö.328/940),¹⁵⁹ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö.276/889),¹⁶⁰ İbn Cinnî (ö.392/1001),¹⁶¹ İbnü's Sikkât (ö.244/858),¹⁶² Ebû Hayyân el- Endelusî (ö.745/1344),¹⁶³ Cevherî (ö.393/1002),¹⁶⁴ İbnü'l-Haşşâb, Ebû Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Ahmed b. Ahmed el-Haşşâb el-Bağdâdî (ö.567/1172),¹⁶⁵ Zamahşerî (ö.538/1143),¹⁶⁶ Ebü'l-Hasen Alî b. Süleyman b. el-Fazl el-Ahfeş el-Asgar (ö.316/928),¹⁶⁷ Hişam en- Nahvî Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişam el-Ensârî el-Mısırî (ö.761/1360),¹⁶⁸ İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî (ö.321/933),¹⁶⁹ Bedr ed-Demâmînî (ö.825/1424),¹⁷⁰ İbn Berrî Ebû Muhammed Abdullah b. Berrî b. Abdilcebbâr b. Berrî el-Makdisî el-Mısırî (ö.582/1187),¹⁷¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî (ö. 370/980)¹⁷², Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ziyâd b. Abdillâh el-Absî el-Ferrâ' (ö. 207/822)¹⁷³, Ebû Mansûr Mevhûb b. Ahmed b. Muhammed el-Cevâlîkî (ö. 540/1145),¹⁷⁴ Zeccâcî (ö.340/950),¹⁷⁵ Kazzâz olarak bilinen Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. Ahmed el-Kazzâz el-Kayrevânî et-Temîmî en-Nahvî (ö. 412/1021),¹⁷⁶ İbnü'l Hacib Ebû Amr Cemâlüddîn Osman b. Ömer b. Ebî Bekr b.Yûnus (ö. 646/1249)¹⁷⁷ gibi birçok alimden faydalanmıştır.

Örneğin Kastallânî 'el-îmânü bid'un ve sittüne şu'beten, vel hayâu şu'betün mine'l îmân'¹⁷⁸ hadisinde "bid" kelimesinin izahını yapmıştır. Şimdi bu izahları nakledeyim:

"El-Ferrâ demiştir ki: Bu kelime on (10)'dan doksana kadar olan sayılara has olup "yüz küsur" ve "bin küsur" denilmez. Kâmus'ta denilmiştir ki: O üçle/dokuz veya üçle/beş arasındaki yahut birle/dört yahut dörtle/dokuz

¹⁵⁷ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 89.

¹⁵⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 100; c. V, s. 363.

¹⁵⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 547.

¹⁶⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 183.

¹⁶¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 323.

¹⁶² Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, s. 473.

¹⁶³ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 280.

¹⁶⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 110.

¹⁶⁵ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. VII, s. 331.

¹⁶⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 173.

¹⁶⁷ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 89.

¹⁶⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 575.

¹⁶⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 172; c. XII, 51.

¹⁷⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 323.

¹⁷¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, s. 473.

¹⁷² Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 109.

¹⁷³ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, 65; XIII, 100.

¹⁷⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XII, s. 291.

¹⁷⁵ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 610.

¹⁷⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 325.

¹⁷⁷ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 306.

¹⁷⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 155.

arasındaki sayılardır veya yedidir. Onu geçtiği zaman bid' kalmaz yani "yirmi küsur" denilmez. Müzekker (erkek) bir kelime ile kullanıldığı zaman ise "bid'a", müennes (dişi) bir kelime ile kullanıldığı zaman ise "bid' " şeklinde gelir. Meselâ: "bid'atun ve işrûne raculen" ve "bid'un ve işrunne imraeten" denilir, fakat aksi söylenmez. Ebû Zerr, Ebû'l-Vakt, el-Usaylî ve İbn Asâkir'in rivâyetinde "bid'atun" suretinde gelmiştir. Burada ş'u'be "nev" ile te'vil edilmiş olmaktadır. Fakat ş'u'be, "bir şeyden bir taife (bir grup)" kelimesiyle tefsir edilince "bid' " gelir¹⁷⁹ demiştir.

Yine, 'Oruç benim içindir. Onun mükafatını ben veririm'¹⁸⁰, rivâyetinde Kastallânî şöyle açıklama yapmaktadır: Muvatta'da "fe's-siyamü" şeklinde bir rivayeti vardır ve "fe" nin sebebiye 'fe' si olup bu durumda ise anlamın, orucun benim için olmasının sebebi, benim rızam için şehvetini terk etmesi dolayısıyladır.¹⁸¹ Böylelikle Kastallânî, "fe" yi sebebiyye'nin mevcut olduğu rivâyetin anlamının anlaşılmasını açıklamıştır. Yine i'rab ile ilgili açıklamalarından biri de 'savaşta azık taşımak babında yar alan hadis ياتون بفضل ازوادهم¹⁸² şeklindeki ifade ile ilgili Kastallânî der ki: İbn Hacer burada hazf ve takdir olması gerektiğini açıklar ve bunun ياتون وهم şeklinde olması gerektiğini naklettikten sonra Aynî'nin bu cümlelerin hal olmasının daha doğru bir görüş olduğunu dediğini nakleder.¹⁸³ Kendisi bir tercihte bulunmaz.

Cümle tahlilleri yapması ile ilgili olarak da Kastallânî, örnek olarak cümlelerin inşâi ve haber cümlesi olup olmadığını açıklar. Bir rivayette Ebû Mesud'un (r.a.) Peygamberimizin, insanların ilk nübüvvet kelimelerinden bu yana idrak ettikleri şey, utanmazsan dilediğini yap sözüdür¹⁸⁴ dediğini nakleder. Kastallânî burada yap, emir manasındadır. Ama öncelikli olarak bu tehdid içindir. Yani, Ayetlerimiz konusunda (yalanlama amacıyla) doğruluktan sapanlar bize gizli kalmaz. O halde, kıyamet gününde ateşe atılan mı yoksa güven içinde gelen kimse mi daha iyidir. Dilediğinizi yapın! Şüphesiz O, yaptıklarınızı hakkıyla görmektedir¹⁸⁵ ayeti de tehdid amaçlıdır veya haber amaçlıdır. Şöyle ki: Sende, seni kötülükten alıkoyacak haya duygun yoksa dilediğini yaparsın demektir¹⁸⁶ anlamında olduğunu nakleder.

Kastallânî, lafzi manayı en iyi şekilde tesbit edebilmek için rivâyetlerdeki gramer tahlili bağlamında harfi cerlerin fonksiyonunu da açıklar. Örneğin Hz. Peygamberin huzurunda, mehir verecek hiçbir şeyi bulunmadığı halde, bir kadın ile evlenmek isteyen bir sahabiye, onun sadece

¹⁷⁹ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. I, s. 156.

¹⁸⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 500.

¹⁸¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 502.

¹⁸² Kastallânî, *a.g.e.*, c. VI, s. 509.

¹⁸³ İbn Hacer ile Aynî'nin Çeşitli konulardaki farklı görüş ve tartışmaların Buhârî şerhlerindeki tezahürü için bkz: Sakallı, Talat, *Hadis Tartışmaları, İbn Hacer-Bedruddin Aynî*, T.D.V.Y., Ank. 1966.

¹⁸⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 151.

¹⁸⁵ Fussilet, 41/40.

¹⁸⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 151.

Kur'an'dan bildiği sureler karşılığında Hz. Peygamber (s.a.s.): “kad zevvecnâkeha bimâ maake mine'l Kur'an”¹⁸⁷ O'nu Kur'an'dan bildiğin şeylere karşılık evlendirdik rivâyeti vardır. Kastallânî, bu rivayetteki (bi) harfi ceri ile ilgili olarak der ki: Bazılarının hadisi, o sahabinin Kur'an bilgisinden dolayı kadınla mehirsiz nikahlandığı yolunda yanlış anladıklarını, ancak buradaki (bi) harfi cerinin sebebiyet için olmadığı, bilakis karşılık için olduğunu bunun “bu köleyi sana bin dinar ile sattım” sözünde olduğu gibi anlaşılması gerektiğini söyler. Müslim'in rivâyetinde ise, git ve Kur'an'dan bildiklerini ona öğret rivâyeti de Kur'an'dan bildiklerini ona öğretmene karşılık, onu seninle evlendirdim anlamına geldiğini söylemektedir.¹⁸⁸

Bu bağlamda metinlerdeki gramer tahliline verilecek başka bir örnek de Ahzab günü hendek kazılırken Hz. Peygamber'in İbn Ravâha'nın " لولا انت ما اهدينا نحن ولا تصدقنا ولا صلينا فانزلن سكينه علينا (Sen olmasaydın biz doğru yolu bulamazdık. Sadaka da veremez, namaz da kılmazdık. Sen bizim üzerimize sekinet indir) şeklindeki beytini söylemiştir¹⁸⁹ rivayetidir. Kastallânî bu rivâyette geçen " لولا " edatıyla ilgili açıklamalarda bulunur. Buna göre Kastallânî, İbn Battal'dan şunu nakleder. “Araplara göre bu edat, ‘bir şeyin başka bir şeyin varlığı sebebiyle olmasını’ ifade eder. لولا زيد ما صرت اليك “ifadesi ‘sana ulaşmam Zeyd’in sayesinde’ (Zeyd olmasaydı sana ulaşamazdım) anlamına gelir.” لولا انت ما اهدينا ifadesi de ‘hidayete ermemiz Allah tarafındandır’ anlamına gelir” şeklinde bir açıklama yapmaktadır.¹⁹⁰

Yine başka bir rivayette Enes İbn Mâlik (r.a.)'den rivâyet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: "Bazı kimselere ne oluyor ki, namazlarında gözlerini semaya dikiyorlar?" Sonra sözünü daha da şiddetlendirdi ve: "Ya bundan vaz geçerler, ya da gözlerinin nuru alınır da kör olurlar" buyurdu.¹⁹¹ Bu rivâyetle ilgili Kastallânî der ki: Burada او kelimesi tehdid anlamında muhayyerlik bildirir. Fetih suresinin 16. ayetinde olduğu gibi 'ya teslim olursunuz ya da Müslüman olursunuz'¹⁹² anlamında olup iki şeyden birisinin olması gerektiği anlamındadır.¹⁹³

Keza bu bağlamda ifk hadisesiyle ilgili olarak في أمرنا أمرُ العَرَبِ الأوَّلِ / O zaman bizim halimiz/durumumuz ilk Arapların hacet gidermek için çölde dışarıya çıkmalarına benziyordu”¹⁹⁴ nakledilen rivayette Kastallânî şu açıklamaları yapmaktadır: الأوَّل kelimesi العَرَبِ kelimesinin sıfatı olarak mecrurdur. Ancak İbnu'l-Hâcib hadisin أمرُ ekrânî sözüne sıfat olarak العَرَبِ kelimesi الأوَّل şeklinde merfû olan rivâyetinin daha doğru olduğu görüşündedir. الأوَّل kelimesi العَرَبِ kelimesinin sıfatı olarak mecrur sayıldığında ise “ العَرَبِ

¹⁸⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. V, s. 320.

¹⁸⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. V, 321.

¹⁸⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XV, s. 228.

¹⁹⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XV, s. 229.

¹⁹¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 445.

¹⁹² Fetih, 48/16.

¹⁹³ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. II, s. 446.

¹⁹⁴ Kastallânî, *a.g.e.*, c. VI, ss. 114-117.

kelimesinin, altında her biri Arap ve cemaat olan cemileri toplayan ve müfredi müennes olan bir çoğul isim olması, buna göre العرب kelimesinin sıfatının tekili الأولى şeklinde takdir edilebileceği, çünkü العرب veya الجماعة kelimesine müennes sıfat getirilebileceği; dolayısıyla da العرب الأولى şeklinde çok uzak yorumlara gidilmesi gerekmektedir ki İbnu'l-Hacib'e göre de bu yorum zorlama bir yorumdur. İşte bu nedenle العرب الأولى şeklindeki rivâyet daha doğrudur. Nitekim Kastallânî de İbnu'l-Hacib'in görüşüne yer vermekte ve onun العرب الأولى şeklindeki okuyuşu benimsediğini beyan etmektedir.¹⁹⁵

Kastallânî bazen de rivâyetleri açıklarken arap şiirinden örnekler vermektedir. Örneğin bir rivayette Abdullah ibn Ömer (r.a.) şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s.) benim omuzumu tuttu da bana: “Abdullah, sen dünyâda yabancı kimse gibi yâhud yolcu gibi ol!” buyurdu. (Mucâhid dedi ki:) İbn Ömer de:“(Ey mü'min!) Akşama eriştiğinde sabahı gözleyip bekleme, sabaha eriştiğinde de akşamı gözleme (işlerini zamanında yap)! Sıhhatinden bir kısmını hastalık zamanına ayır, hayâtından bir kısmını da ölümün için faydalı kıl!” diye vasiyet ederdi.¹⁹⁶ Kastallânî der ki: el-Hâkim de İbn Abbâs'tan şu hadîsi rivâyet etmiştir: Peygamber (s.a.s.) va'z ederken bir adama hitaben şöyle buyurdu “Beş şeyden evvel beş şeyi ganimet bil: İhtiyarlığından önce gençliğini, hastalığından önce sağlığını, fakirliğinden önce zenginliğini, meşgaleden önce boş vaktini, ölümünden evvel hayâtını!” Çünkü akıllı olan kimse, akşama girdiği zaman sabahı beklemez; sabaha girdiği zaman da akşamı beklemez, bunlardan evvel ecelinin kendisine erişeceğini düşünür de ölümünden sonra faydasına kavuşacağı işleri yapar, sağlık günlerinde iyi işlere koşar. Zîrâ hastalık ansızın gelir de onu amelden men edebilir.¹⁹⁷

Devamında Kastallânî şu şiiri nakleder:

İzâ hebbet riyâhuke feğtenimhâ
Fe-inne li külli hâfıkah sükûnu
Ve lâ tağfel ani'l-ihsâni fihâ
Fe mâ tedrî's-sukûne meta yekunu
İzâ zafiret yedâke felâ tukassır
Fe-inne'd-dehre âdetuhû yehûnu

(Rüzgârın estiği zaman onu ganimet edin. Çünkü her hareket edenin sükûnu vardır. Sakın onda ihsandan gâfil olma, zîrâ sen sükûnu ne zaman olacak bilmezsin. Ellerin zafere ulaştığı zaman kusur yapma, çünkü dehrin âdetidir, hainlik yapar.)¹⁹⁸

¹⁹⁵ Kastallânî, *a.g.e.*, c. VI, s. 121.

¹⁹⁶ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 485.

¹⁹⁷ Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. XIII, s. 486.

¹⁹⁸ Kastallânî, *a.g.e.*, c. XIII, s. 486.

Keza ölen kişi, ehlinin arkasından ağlaması sebebiyle azap görür¹⁹⁹ rivayetinde Kastallânî der ki: Cahiliyyede insanlar öldükten sonra arkalarından ağlamalarını ve yaka parça yırtılmasını istemektedirler. Sonra burada Kastallânî bir arap şairin: Öldüğüm zaman ey Ma'bed'in kızı bana layık bir şekilde ağlayın ve benim için yakanızı-paçanızı parçlayınız'' mısralarını nakleder.²⁰⁰

Yine bu bağlamda Kastallânî, fikhi tartışmaya da mahal verecek olan bir kelimeyi de açıklamak için şiir irad ettiğini görmekteyiz. Örneğin, "Resulullah'ın Medîne'deki mescidinde kılınan cumadan sonra kılınan ilk cuma namazı Bahreyn'de bulunan Cuvasa'da Abdulkays mescidindedir"²⁰¹ şeklindeki İbn Abbas'ın sözüne ilişkin değerlendirmelerinde Kastallânî'nin arap şiiriyle istişhadın bir örneği mevcuttur. Bu sözle ilgili olarak Kastallânî, burada aslında Hanefilerin Cuma namazı şehirlerde kılınır görüşünden sonra "Cuvasa'nın köy olduğunu kabul etmediklerini bilakis o, Bekrî ve başkalarının rivâyet ettiği gibi şehir olduğunu naklettikten sonra bunu delillendirmek üzere Hanefilerin Cuvasa'nın şehir olduğunu açıklamak için İmriu'l-Kays'ın şu şiirine işaret eder. *ورحنا من جزاات نعالي النعاج بين عدل و محقب* كانا Aynî bu şiiriyle İmriu'l-Kays'ın sanki 'biz mallarının çokluğundan dolayı Cuvasa'nın tüccarlarıyız' demek istediğini, Cuvasa'nın tüccarlarının mallarının çokluğunu işaret ettiğini belirtmektedir. Ardından da "Malların çokluğu genellikle tüccarların çokluğuna, tüccarların çokluğu da Cuvasa'nın kesinlikle şehir olduğuna delalet eder. Çünkü normal olan köylerde tüccarların çok olmamasıdır."²⁰² Böylece Kastallânî, hadis dilinin Arapça olmasından dolayı bu dilin kendine has özelliklerinden yola çıkarak birçok yerde arap dili ile ilgili açıklamalarda bulunmuştur.²⁰³

Sonuç

Sahîh-i Buhârî, genel olarak müslümanlar tarafından Kur'an'dan sonra en sahih kitap olarak görülmüştür. Bu yönüyle eser, müslüman dünyasında kazandığı itibardan dolayı üzerine en çok çalışma ve en çok şerh yapılan eser konumuna gelmiş ve bu şerhlerin sayısının ikiyüz civarında olduğu bilinmektedir. İşte bu şerhlerden biri de Kastallânî'nin (ö.923/1517) yazdığı İrşâdü's-Sârî adlı şerhidir.

Kastallânî'nin yaşadığı Memlükler dönemi, oldukça parlak kültürel ve ilmi bir hareketliliğe sahne olmuştur. Memlükler, İslâmî ilimler ve İslam kültür tarihi için emsalsiz bir miras bırakmışlardır. Bu dönemde yetişen alimler farklı alanlarda bir çok eser bırakmışlardır. Başta Şâfîî alimler olmak

¹⁹⁹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, s. 408.

²⁰⁰ Kastallânî, *a.g.e.*, c. III, s. 409.

²⁰¹ Kastallânî, *a.g.e.*, c. II, s. 635.

²⁰² Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî*, c. II, s. 635, 636.

²⁰³ Örnek olarak bkz: Kastallânî, *a.g.e.*, c. I, s. 94; c. II, 306; c. III, 25; c. IV, s. 324; c. V, s. 390; c. VI, s. 318; c. VII, s. 168; c. X, s. 448.

üzere daha bir çok alim eşsiz eserler meydana getirmişlerdir. Kastallânî de bu dönemde birçok eser yazmıştır. Şâfiî âlimler arasında yer alan Kastallânî, İrşâdü's-Sârî'' adlı şerhini tam da bu zamanda meydana getirmiştir.

Kastallânî, iki Hac ziyareti dışında Mısır'dan ayrılmamış ve ilim tahsil etmiştir. Yaptığı Hac ziyaretlerinde bile bazı hocalardan istifade etmiştir. Kastallânî, şerhini oluştururken Memlûk döneminin önemli kütüphanelerinden faydalanmış, bu durum da onun temel kaynakları kullanmasına vesile olmuştur.

Hadis alanında Kütübü Tis'a başta olmak üzere hadislerin yer aldığı temel kaynakların yanı sıra diğer alanlarda meydana getirilmiş eserlere atıflarda bulunmuştur. Kastallânî, şerhinde sekiz yüz civarında kaynaktan faydalanmıştır. Kastallânî'nin şerhinde en çok atıfta bulunduğu kişi İbn Hacer ve onun şerhi olan Fethü'l-Bârî adlı şerhidir. Yine Kirmânî, İbn Battal, Aynî ve daha bir çok şerh ve ağırlıklı olarak Şâfiî alimleri başta olmak üzere diğer mezheplere mensup alim ve eserlerinden faydalanmıştır.

Şerhe bir mukaddime ile başlayan şârih, burada hadisin ve muhaddisin değerini, bu ilmin tedvin ve tasnifini anlatır, bazı hadis istilahlarını izah eder. Buhârî'nin Usûl ve metodunu gösterir. Sonra bu eser üzerinde söylenenlerin münakaşasını yapar, müellifin biyografisini verir, sonra şerhe girişir.

Özellikle mukaddimede Kastallânî, Sahîhayn'da tenkit edilen hadisleri altı kısımda inceleyip yapılan bu tenkitleri İbn Hacer'in 'Hedyü's-Sârî'' adlı eserinden özetle cevaplamaya çalışmaktadır. Yine Kastallânî, Şâfiî mezhebine bağlı bir âlim olup Şâfiî hocalardan istifade etmiştir. Bu durum da onun Şâfiî âlimlerin etkisinde kalmasına, daha çok Şâfiî alimlerin kaynaklarından faydalanmasına ve eserlerinde doğal olarak daha çok Şâfiî âlimlerin görüşlerine yer vermesinde etkili olmuştur. Özellikle Kastallânî, hocası Sehâvî'nin etkisinde kalmıştır. Yine o Suyûtî-Sehâvî çekişmesinde hocası Sehâvî'nin yanında yer almıştır. Aynı zamanda Kastallânî, İbn Hacer ve Hanefî bir âlim olan Aynî'nin tartışmalarına değinmiş ve tercihlerini her zaman İbn Hacer'den tarafa kullanmıştır.

Şerhte gözlenen ve belki de şerhi diğer şerhlerden ayıran en önemli özelliklerden biri Buhârî'nin nüshalarındaki farklılıklara işaret edilmesidir. Kastallânî, bu farklılıklara, rivâyetin anlamında bir değişiklik meydana getirmemesi durumunda bile işaret etmiştir.

Kastallânî'nin Buhârî'nin senedlerine yaklaşımında, savunmacı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Kastallânî, senedde geçen ravileri çeşitli yönlerden değerlendirmelere tabi tutmuştur. Bunlardan ilki ravilerin cerh ve ta'dili konusudur. Kastallânî, "küllühüm udûl" prensibinden hareketle sahabeyi tenkit dışı bırakmakta ancak, diğer bazı ravilerin cerhedildiğini söylerken, bazen bu cerhin doğru olmadığını söyleyerek onları ta'dil etmiştir. Birkaç rivâyet hariç şerhinin genelinde ravileri savunmaya ve bu bağlamda ravileri tevsik edici lafızlarla değerlendirmeye ve başka

münekkidler tarafından yapılan tenkitleri savunmaya çalışır. Yine Kastallânî'nin senedle ilgili olarak yaptığı diğer açıklama ise, ravilerin isimleri hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Ravilerin tabakalarını, vefat tarihlerini, hocalarını, talebelerini, arkadaşlarını vs... zikretmiştir.

Kastallânî'nin metinlerdeki şerh metoduna baktığımız zaman, büyük emek harcadığını görmekteyiz. Burada O, rivayetlerin lâfzî manalarını ve hadislerin muhtevalarını açıklamak suretiyle şerhini zenginleştirmiştir. Hadislerde geçen garib kelimeleri açıklamış, kelimeleri incelerken öncelikle bazı fiillerin hadislerdeki manasını vermiş, hadislerin ihtiva ettiği cümleleri nahiv açısından incelemiştir.

Kastallânî, özellikle fıkhi hadisler bağlamında, ağırlıklı olarak Şâfiî âlimlerin görüşlerine yer vermiştir. Bununla beraber diğer görüş ve mezheplere de yer vermeyi ihmal etmez. Kastallânî'nin medrese kadılığı yaptığı medreselerde, dört mezhebe yönelik eğitimin verildiği göz önüne alındığı zaman, özellikle ahkâm hadisleri üzerinde fikhî açıdan geniş olarak durmakta ve fikhî meselelere girmektedir. Fıkhi hadisler bağlamında, rivayetlerdeki mezheplerin farklı görüşlerini nakleder. Çoğu zaman kendi mezhebini ön plana almakta ancak zaman zaman diğer mezheplerin görüşlerini de tercih etmiştir. Akla gelebilecek fikhî incelikleri de ihmal etmemektedir. Bu bağlamda eser, adeta bir fıkıh kitabı görünümü arz etmektedir.

Kastallânî, hadisleri tahlil ve şerh ederken hadislerin kelime, dil, lafız ve muhteva açıklamalarına hassaten önem vermekte, her şârihin yaptığı gibi şerhinde hadislerin âyetlerle olan ilişki ve bağlantılarına dikkat çekmektedir. Yöntem olarak, hadislerle açıklama yoluna gitmektedir. Hadislerin dil, lafız ve muhteva açıklamalarında başta sahâbe ve tâbiîn olmak üzere pek çok âlimin görüşüne yer vererek hadislerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, hadislerdeki edebi sanatlara da işaret etmekte ve bu tür hadisler üzerinde de durmaktadır.

Kastallânî, zahirde birbirine zıt gibi görünen hadisler üzerinde durmakta, bu rivayetleri te'vil ederek daha çok cem yoluyla halletmekte ve neshin vâki olduğu hadislere işaret etmekte ve rivayetler arasında tercihini yapmaktadır.

Kastallânî'nin aynı zamanda kelamcı olmasından dolayı onun kelâmî görüşlerinin bilinmesi önem arz etmektedir. Onun kelâmî görüşleri de, Ehl-i sünnet geleneğinin savunulması ve diğer itikadi mezheplerin görüşlerini de reddetmesi açısından ayrı bir yere sahiptir. Kastallânî, ilgili rivâyetlerde daha çok Buhârî'nin ilgili babı oluşturmadaki amacına matuf olarak şerhetme eğiliminde olmuş ve diğer bid'at görüş ve mezheplerin görüşlerini reddetmiştir.

Kastallânî'nin fiten hadislerine olan yaklaşımında, Hz. Peygamber tarafından geleceğin mucizevî şekilde nasıl bilindiğini tespit edip rivâyette nübüvvet alametini görme gibi bir yaklaşım içinde olduğu gözlenmektedir.

KAYNAKLAR

- Algül, Hüseyin, “*el-Mevâhibü'l-Ledüniyye*”, D.İ.A., XXIX.
- Ayderusî, Abdülkadir, *en-Nurü's-Safir*, Beyrut, 1985.
- Bağdadî, İsmail Paşa el-Bağdadî, *Hediyetü'l-Arifin*, I-II, Tsh. Kilisli Rıfat Bilge; İbnü'l Emin Mahmut Kemal, İstanbul, 1951- 1955.
- Dağcı, Şamil, *İmam Şâfiî, Hayatı ve Fıkıh Usulü İlmindeki Yeri*, Ankara, 2004.
- Dölek, Adem, *Hadislerde Teşbih ve Temsiller*, İst., 2006.
- Durmuş, İsmail, “*Kinâye*”, D.İ.A., XXVI.
- Gazzî, Ebü'l-Mekârim Necmeddin Muhammed, *el-Kevâkibü's-Sâire bi-Â'yâni'l-Mietü'l-Aşire*, tahk. Cebrail Süleyman Cebbur, I-III, Beyrut, 1979.
- Görmez, Mehmet, *Sünnet Ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara, 2000.
- Hanbelî, Abdülhay b. el İmâd, *Şezerâtü'z- Zeheb fi Ahbâri men Zeheb*, , I-VIII, Beyrut, trhs.
- Kandemir, M. Yaşar, “*el-Câmiü's-Sahih*”, D.İ.A., VII.
- Karabulut, Ali Rıza, *Mu'cemü'l-Mahtutat el-Mevcude fi Mektebât İstanbul ve Anadolu*, I-III, [y.y., t.y.].
- Karacabey, Salih, *Hattâbî'nin Hadis İlmi'ndeki Yeri*, İstanbul, 2001.
- Kastallânî, *İrşâdüs-Sârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, I-XV, Darü'l-Fikr, Beyrut, 1410/1990.
- Kastallânî, *el-Uküdü's-Seniyye fi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye fi'l-Kiraat*. Tahkik: Fergali Seyyid Arabavi, Kahire, 2009,
- Kazan, Ramazan, *Edebî Üslûp Açısından Hadis Metinleri*, S.D.Ü.S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Isparta, 2005.
- Kettânî, Abdülhay, *Fihrisü'l-Fehâris*, I-III, Beyrut, 1982/1402.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemül- Müellifin*, I-XV, Beyrut, trhs.
- Lehhâm, Bedi' es-Seyyid, *Kastallânî, (Ahmed bin Muhammed) Mevsuatü'l-Arabiyye*, c. XV, Dimaşk, 2006.
- Özdemir, Sevim, *Ebu Ali El-Farisi ve Nahiv İlmindeki Yeri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta, 1996.
- Sakallı, Talat, *Hadis Tartışmaları, İbn Hacer-Bedruddin Aynî*, T.D.V.Y., Ank. 1966.
- Sancaklı, Saffet, *İbn Battal ve Buhârî Şerhi*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VII, sayı, 1, 2007.
- Sandıkçı, S. Kemal, *Sahih-i Buhârî Üzerine Yapılan Çalışmalar*, D.İ.B.Y., Ankara., 1991.
- Şenel, Abdülkadir, “*Kastallânî*”, D.İ.A., XIV.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Bedru't-Tâli' bi Mehâsini min Be'di'l-Karni's-Sâbi'*, I-II, Dâru'l-Marife, Beyrut, t.y..
- Türcan, Zişan, *Hadis Literatüründe Şerh Geleneği ve Özellikleri*, A.Ü.S.B.E., (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2008.